

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

КУЗЬМЕНКО ЄГОР ГЕННАДІЙОВИЧ

Допускається до захисту:
В.о. завідувачки кафедри
Міжнародних економічних відносин,
Кандидат економічних наук, доцент
_____ Марія ШКУРАТ
« ____ » _____ 20 р.

**Аналіз співпраці України з країнами Африки у зміцненні продовольчої
безпеки**

Спеціальність 292 Міжнародні економічні відносини
Освітньо-професійна програма: «Міжнародна економіка»

Кваліфікаційна (бакалаврська) робота

Науковий керівник:
Марія ШКУРАТ, доцент кафедри
міжнародних економічних відносин,
кандидат економічних наук, доцент

_____ підпис

Оцінка: _____ / _____ / _____
(бали / за шкалою ЄКТС/за національною шкалою)

Голова ЕК: _____
(підпис)

Вінниця – 2025

АНОТАЦІЯ

Кузьменко Є.Г. Кваліфікаційна бакалаврська робота «Аналіз співпраці України з країнами Африки у зміцненні продовольчої безпеки». Спеціальність 292 «Міжнародні економічні відносини». Освітньо-професійна програма «Міжнародна економіка». Донецький національний університет імені Василя Стуса, Вінниця, 2025.

У бакалаврській роботі досліджено стан продовольчої безпеки в країнах Африки та роль України як постачальника продовольства. Проаналізовано обсяги, структуру та динаміку зовнішньої торгівлі продовольством між Україною та африканськими державами, а також вплив чинників на розвиток співпраці. Визначено виклики та напрями поглиблення партнерства.

Ключові слова: продовольча безпека, міжнародна торгівля, продовольчі товари, співпраця, логістика, глобальні виклики.

90 сторінок, 26 рисунків, 5 таблиць, 4 формули, 67 джерел.

ABSTRACT

Kuzmenko Y.H. Comprehensive Bachelor's Qualification Thesis «Analysis of Ukraine's Cooperation with African Countries in Strengthening Food Security». Specialty 292 «International Economic Relations». Educational and Professional Program «International Economics». Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2025.

The bachelor's thesis explores the state of food security in African countries and the role of Ukraine as a supplier of food resources. It analyzes the volume, structure, and dynamics of agri-food trade between Ukraine and African states, as well as the impact of factors on the development of cooperation. Challenges and directions for deepening the partnership are identified.

Keywords: food security, international trade, food products, cooperation, logistics, global challenges.

90 pages, 26 figures, 5 tables, 4 formulas, 67 sources.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1 НАУКОВО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	9
1.1 Теоретичні засади продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів.....	9
1.2 Аналітичні підходи до оцінки продовольчої безпеки та її детермінанти.....	14
1.3 Глобальний стан продовольчої безпеки та міжнародна взаємодія у її зміцненні	17
РОЗДІЛ 2 АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ	23
2.1 Дослідження попиту на продовольчі товари в Африці.....	23
2.2 Аналіз торгівлі продовольчими товарами між Україною та країнами Африки	33
2.3 Комплексна оцінка та факторний аналіз продовольчої безпеки в Африці ...	41
РОЗДІЛ 3 ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ У ЗМІЦНЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ.....	69
3.1 Основні виклики у співпраці України та Африки	69
3.2 Перспективи розвитку відносин між Україною та Африкою у сфері продовольчої безпеки	71
3.3 Пропозиції щодо зміцнення співпраці у сфері продовольчої безпеки	74
ВИСНОВКИ.....	79
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВООЗ – Всесвітня організація охорони здоров'я

МВФ – Міжнародний валютний фонд

ООН - Організація Об'єднаних Націй

ЮНІСЕФ (United Nations Children's Fund) – Дитячий фонд ООН.

FAO (Food and Agriculture Organization of the United Nations) – Продовольча та сільськогосподарська організація ООН.

FIES (Food Insecurity Experience Scale) – Шкала оцінки продовольчої нестабільності.

GFSI (Global Food Security Index) – Глобальний індекс продовольчої безпеки.

GHI (Global Hunger Index) – Глобальний індекс голоду.

IFPRI (International Food Policy Research Institute) – Міжнародний інститут досліджень продовольчої політики.

UNDP (United Nations Development Programme) – Програма розвитку ООН.

WFP (World Food Programme) – Всесвітня продовольча програма ООН.

WTO (World Trade Organization) – Світова організація торгівлі.

ВСТУП

Актуальність дослідження зумовлена загостренням глобальних викликів, які значною мірою впливають на стабільність міжнародних продовольчих систем. Зокрема, повномасштабна війна в Україні суттєво порушила експортні ланцюги постачання аграрної продукції, поставивши під ризик продовольчу безпеку мільйонів людей у світі, особливо в країнах Африки, що залежать від імпорту українського зерна, олії та інших базових продуктів харчування. Тому, постає нагальна потреба не лише відновити, а й переосмислити формати співпраці з африканськими країнами, які є одним із ключових імпортерів української продукції. Африка виступає пріоритетним напрямом для розбудови нових стратегічних зв'язків. Водночас для України така співпраця відкриває можливості диверсифікації експорту, зміцнення економічної стійкості та формування позитивного міжнародного іміджу як постачальника життєво важливих ресурсів. Дослідження спрямоване на аналіз сучасного стану торгівлі продовольчими товарами між Україною та африканськими державами, виявлення бар'єрів співпраці (політичних, логістичних, тарифних, геополітичних), а також на формулювання перспективних напрямів зміцнення партнерства в умовах глобальних викликів. Такий підхід дозволить виробити практичні рекомендації для посилення ролі України у зміцненні регіональної та світової продовольчої безпеки.

Мета роботи полягає у всебічному аналізі співпраці України з країнами Африки у сфері зміцнення продовольчої безпеки. Основний акцент зроблено на дослідженні обсягів, структури та динаміки агропродовольчої торгівлі між сторонами, а також на оцінці потенціалу українського аграрного сектору в умовах війни. Робота спрямована на виявлення ключових викликів та бар'єрів, що стримують розвиток партнерства, включаючи логістичні, тарифні, політичні та безпекові чинники. Крім того, дослідження має на меті визначити стратегічні

можливості для розширення української присутності на африканських ринках, поглиблення економічних зв'язків та формування спільних рішень у сфері глобальної продовольчої безпеки.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- розкрити теоретичні засади продовольчої безпеки, проаналізувати її еволюцію та значення в умовах сучасних глобальних викликів.
- дослідити методи оцінювання рівня продовольчої безпеки та визначити ключові детермінанти, що впливають на її забезпечення.
- охарактеризувати сучасний стан глобальної продовольчої безпеки та визначити роль міжнародної взаємодії у її підтримці.
- вивчити попит на продовольчі товари на африканському континенті та проаналізувати основні ринкові тенденції.
- проаналізувати структуру, динаміку та особливості торгівлі продовольчими товарами між Україною та країнами Африки.
- здійснити комплексну оцінку рівня продовольчої безпеки в країнах Африки з урахуванням регіональних особливостей.
- змодельовати вплив соціально-економічних, демографічних і політичних чинників на рівень продовольчої безпеки в африканських країнах.
- виявити основні виклики у співпраці України з країнами Африки, включаючи логістичні, тарифні, політичні та безпекові аспекти.
- розробити практичні пропозиції щодо поглиблення співпраці між Україною та Африкою для зміцнення продовольчої безпеки на регіональному та глобальному рівнях.

Об'єктом дослідження є система міжнародної взаємодії у сфері продовольчої безпеки, а саме – співпраця між Україною та країнами Африки в контексті забезпечення доступу до базових продовольчих ресурсів. Зокрема, дослідженню підлягають статистичні, економічні та аналітичні показники, що характеризують рівень продовольчої безпеки в африканських країнах, обсяги

торгівлі продовольчими товарами між Україною та Африкою, логістичні, інституційні й політичні чинники співпраці, а також вплив глобальних викликів, таких як війна, інфляція, зміна клімату та геополітична конкуренція на зазначену взаємодію.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних підходів, аналітичних методик і практичних механізмів співпраці України з країнами Африки у сфері зміцнення продовольчої безпеки. Зокрема, дослідження охоплює структуру, динаміку та ефективність українсько–африканських продовольчих торговельних відносин, вплив геополітичних та економічних чинників на забезпечення доступу до харчових ресурсів, а також перспективи розвитку стратегічного партнерства у цьому напрямі.

Інформаційна база дослідження ґрунтується на дослідженнях українських і зарубіжних дослідників, аналітичних звітах міжнародних організацій (FAO, WFP, WTO), статистичних баз даних (FAOSTAT, World Bank, ITC Trade Map) та офіційних нормативно–правових документах. Крім того, використано матеріали офіційних урядових сайтів, профільних міністерств та установ.

У процесі написання кваліфікаційної роботи було використано комплекс теоретичних і практичних методів дослідження, що забезпечили глибокий та обґрунтований аналіз теми. Теоретичні методи – аналіз, синтез, узагальнення, класифікація та порівняльний аналіз – дозволили вивчити наукові підходи до продовольчої безпеки, систематизувати чинники, що впливають на українсько–африканську співпрацю, та виявити ефективні напрями взаємодії. Практичні методи – статистичний, математичний, графічний і описовий – дали змогу проаналізувати торговельні обсяги, оцінити рівень продовольчої безпеки в Африці та наочно представити результати. Сукупність цих методів сприяла досягненню мети дослідження та формулюванню прикладних рекомендацій.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження поглиблюють наукове розуміння ролі України в системі міжнародної продовольчої безпеки, зокрема через співпрацю з країнами Африки. Робота розкриває вплив геополітичних, логістичних та економічних чинників на ефективність аграрного експорту, а також окреслює потенціал України як стабільного постачальника продовольства.

Практичне значення полягає в можливості використання висновків для вдосконалення зовнішньоекономічної стратегії, розширення ринків збуту та формування ефективного партнерства з африканськими країнами. Запропоновані рекомендації можуть слугувати основою для рішень державних органів, бізнесу та міжнародних організацій у сфері продовольчої політики.

Апробація результатів дослідження. Публікація статті у фаховому економічному журналі «Актуальні проблеми економіки», праці XXV Всеукраїнської наукової конференції студентів та молодих вчених «Проблеми розвитку соціально-економічних систем в національній та глобальній економіці» (м. Вінниця 3 квітня 2025 р.)

Структура роботи складається з вступу, основної частини, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи складає 90 сторінок, містить 26 графіків, 5 таблиць та 4 формули.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО–МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

1.1 Теоретичні засади продовольчої безпеки в умовах глобальних викликів

Продовольча безпека є ключовим елементом як національної, так і глобальної безпеки. Досягнення належного стану продовольчої безпеки забезпечує соціальну стабільність, стає економічне зростання, зміцнення інституційних механізмів державного управління та захист прав людини. В умовах глобальних викликів – таких кліматичні зміни, міжнародні конфлікти, економічні кризи та пандемії – значення продовольчої безпеки стрімко зростає. Вона розглядається не лише як гарантія фізичного виживання, але й як індикатор рівня розвитку та стійкості країн до системних ризиків [32, 43, 53].

Термін «продовольча безпека» сформувався у 1970-х роках як відповідь на глобальну продовольчу кризу 1972–1973 років. Уперше офіційно концепцію було представлено на Всесвітній конференції з проблем продовольства 1974 року, де підкреслювалась необхідність стабільного постачання їжі в достатній кількості для всіх країн і народів [48, 54, 56].

У 1980-х роках фокус змістився з глобального макrorівня до рівня окремої особи та домогосподарства, де продовольча безпека почала розглядатися як гарантований фізичний і економічний доступ до необхідної кількості їжі відповідно до потреб людини. У 1986 році Світовий банк узагальнив це поняття як безперервний доступ усіх людей до достатньої кількості їжі для активного й здорового життя, з акцентом на її наявність і можливість її отримати [1, 2, 3758, 67].

На початку ХХІ століття поняття продовольчої безпеки розширилося, включивши категорію «харчова безпека» (food safety), що охоплює якість, безпечність, поживну цінність та культурну прийнятність їжі. Особливу роль у переосмисленні підходів відіграла Міжнародна конференція з глобальної продовольчої безпеки 2020 року, де було запропоновано міжгалузеву рамку аналізу, що враховує екологічні, соціальні й культурні чинники та нові індикатори ефективності продовольчих систем [66, 30].

Сучасне розуміння продовольчої безпеки включає п'ять ключових компонентів: достатність їжі, її поживну цінність, культурну прийнятність, безпечність та стабільність постачання. Водночас залишається проблемою точне вимірювання рівня продовольчої безпеки через варіативність методологічних підходів навіть на міжнародному рівні. У дослідженнях наголошується на суперечностях між цілями забезпечення продовольчої безпеки, безпечності харчових продуктів та здорового харчування, що часто потребують політичних компромісів і обмежують ефективність реалізації відповідної політики. Також висувається гіпотеза про існування кількох глобальних продовольчих систем із різною логікою функціонування, що вимагає перегляду концептуальних підходів до управління у цій сфері [31, 33, 52, 65].

Паралельно з еволюцією глобальних підходів формувалося й національне бачення продовольчої безпеки. В українському законодавстві це поняття закріплене у Законі України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24 червня 2004 року. У ньому продовольча безпека визначається як «захищеність життєвих інтересів людини, яка виражається в гарантуванні державою безперешкодного економічного доступу до продуктів харчування з метою підтримання її звичайної життєдіяльності». Попри нормативне закріплення, низка фахівців вказує на обмеженість цього визначення, оскільки воно зосереджене винятково на економічному аспекті та не враховує якісні

характеристики продовольства – його безпечність, поживність, відповідність дієтичним та іншим вимогам споживача [10, 15, 22].

Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) визначає продовольчу безпеку як стан, за якого всі люди мають постійний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної їжі, необхідної для ведення активного і здорового життя. У цьому контексті ВООЗ виокремлює три основні складові продовольчої безпеки: забезпеченість – наявність необхідних ресурсів для харчування; доступність – стабільне надходження достатньої кількості продуктів; якість – збалансоване харчування, належна санітарія та доступ до якісних та безпечних продуктів [6].

Рисунок 1.1 – Складові продовольчої безпеки за класифікацією ВООЗ

Джерело: побудовано автором на основі інформації [6].

На рисунку 1.1 зображені складові продовольчої безпеки за класифікацією ВООЗ, та їх компоненти. Таким чином, належний рівень забезпеченості продовольства включає в себе високий рівень розвитку виробництва та переробки продовольчих товарів, а також ефективна міжнародна торгівля, для забезпечення доступу до продукції, яку країна не виробляє, або виробляє в

обмеженій кількості. Доступність продовольства передбачає ефективний розподіл продуктів харчування серед населення, високу купівельну спроможність та ефективного забезпечення пропозиції у відповідь на наявний попит. Якість продовольства включає високу поживність, належний санітарно-гігієнічний стан продукції, збалансованість харчових продуктів та їх користь.

Продовольча безпека є ключовим елементом економічної, національної та глобальної безпеки. Вона не лише забезпечує населення їжею, а й формує стійкість суспільства до криз, сприяє економічному зростанню, соціальній стабільності та розвитку [12].

Тісний взаємозв'язок простежується між продовольчою й економічною безпекою: розвинена економіка створює умови для стабільного аграрного виробництва, тоді як продовольча стабільність знижує рівень бідності та сприяє зростанню продуктивності [11].

Політична стабільність є необхідною передумовою для ефективного управління продовольчими системами. Конфлікти, нестабільність або санкції можуть спричинити глибокі продовольчі кризи [25].

Соціальна безпека визначається економічною доступністю їжі. Зниження купівельної спроможності населення веде до погіршення харчування й стану здоров'я, як це спостерігається, зокрема, в Україні [3].

Екологічна безпека безпосередньо впливає на можливість агровиробництва. Кліматичні зміни, деградація ґрунтів і дефіцит води знижують ефективність сільського господарства [3].

Водночас продовольча безпека не лише залежить від інших форм безпеки, а й сама впливає на них: її порушення може спричинити соціальні заворушення, політичну нестабільність та екологічні кризи [26].

Міжнародні організації, зокрема FAO, Світовий банк та UNDP, визнають продовольчу безпеку як важливу складову сталого розвитку, що має вплив на боротьбу з бідністю, зміцнення здоров'я та збереження довкілля (Цілі сталого

розвитку 1, 3, 15). Вона є елементом глобальної безпеки, який формує стійкість усієї системи [26].

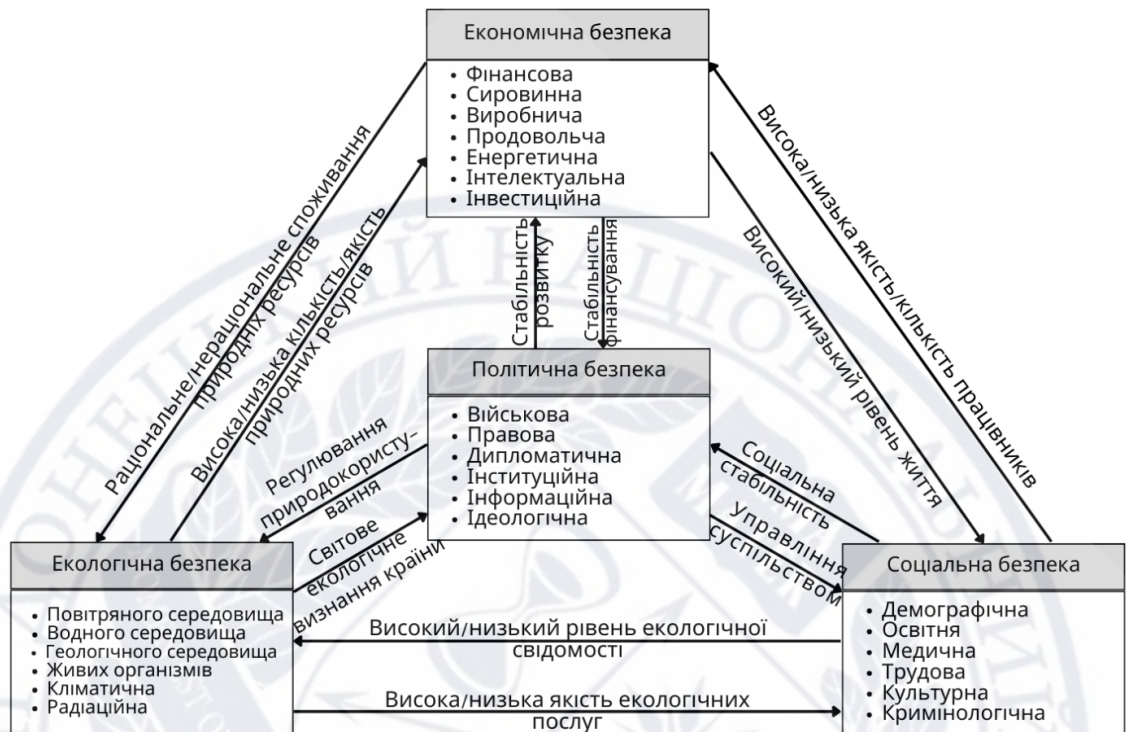

Рисунок 1.2 – Система взаємодії основних складових глобальної безпеки

Джерело: побудовано автором на основі інформації [18, 28, 44].

Існує кілька інших підходів до розуміння взаємозв'язку продовольчої безпеки з іншими елементами національної чи глобальної безпеки. Один із підходів розглядає її як окрему складову національної безпеки нарівні з політичною, соціальною, екологічною, воєнною та іншими сферами, що підкреслює її автономну значущість для стабільності суспільства.

Інший підхід трактує продовольчу безпеку як результат впливу комплексу правових, економічних, соціальних, технічних і організаційних факторів, із акцентом на інституційну взаємодію та механізми забезпечення доступу до якісної та безпечної їжі. У цьому контексті вона виступає як системна та управлінська категорія.

Також поширене визначення продовольчої безпеки як стану ринку, що гарантує стійкий доступ населення до необхідної кількості продовольства. Такий підхід акцентує увагу на логістиці, стабільності ринку й фізичному доступі до продуктів харчування [13, 17].

1.2 Аналітичні підходи до оцінки продовольчої безпеки та її детермінанти

Стан глобальної продовольчої безпеки систематично відстежується міжнародними організаціями, які застосовують різні індикатори й аналітичні інструменти. Серед ключових підходів виокремлюються концепція FAO, Індекс глобальної продовольчої безпеки (GFSI) та Глобальний індекс голоду (GHI).

FAO ґрунтується на чотиривимірній моделі (наявність, доступ, використання, стабільність) та комплексі кількісних показників. Основний індикатор – PoU (частка недоїдаючого населення), доповнюється FIES – шкалою досвіду продовольчої нестачі, а також даними про калорійність раціону, білково-жировий баланс, структуру споживання, фізичний доступ і стабільність постачання [46].

GFSI, розроблений The Economist Intelligence Unit, включає три виміри: доступність (affordability), наявність (availability) та якість і безпечність (quality and safety). Його особливість – орієнтація на загальнодержавні дані, що відображають середній рівень продовольчої ситуації без урахування вразливих груп населення [39].

GHI оцінює рівень голоду за чотирма показниками: поширеність недоїдання, затримка росту, виснаження дітей і дитяча смертність. Цей індекс дає змогу комплексно аналізувати як хронічні, так і гострі форми голоду, з акцентом на оцінку ризиків для дітей та загроз для продовольчої безпеки на регіональному рівні [40].

Методи оцінки продовольчої безпеки забезпечують важливі кількісні дані, однак для повного розуміння ситуації необхідно також враховувати фактори, що впливають на її рівень. Лише поєднання статистичного вимірювання з аналізом соціально-економічних, політичних та екологічних чинників дає змогу комплексно оцінити стан продовольчої безпеки та ефективно реагувати на виклики.

У сучасних умовах продовольча безпека перебуває під впливом низки взаємопов'язаних економічних, соціальних, політичних, екологічних і геополітичних загроз. Головним викликом є не стільки дефіцит їжі, скільки нерівномірний доступ до неї, особливо в країнах із високим рівнем бідності, соціальної нерівності та слабкою інфраструктурою. Проблему ускладнюють конфлікти, деградація природних ресурсів, кліматичні зміни й демографічний тиск [9, 53].

Суттєвою загрозою залишаються продовольчі втрати, які охоплюють до 1,3 млрд тонн харчових продуктів щороку. Основними причинами цього є відсутність інфраструктури в країнах, що розвиваються, та нераціональне споживання в розвинених державах. У середньому глобальні втрати в торгівлі становлять 3,5%, досягаючи 6,4% в Африці й Південній Азії [7, 21].

Загрози можна класифікувати за джерелом виникнення (внутрішні та зовнішні), за природою (економічні, соціальні, політичні, екологічні, техногенні, біологічні), за тривалістю (коротко- та довгострокові) та за можливістю контролю (керовані й некеровані). Такий підхід дозволяє формувати ефективні стратегії реагування на продовольчі ризики як на національному, так і міжнародному рівнях [1, 20, 24].

Таблиця 1.1 – Класифікація загроз продовольчої безпеки.

Класифікація загроз продовольчої безпеки	За сферою виникнення	Політичні
		Економічні
		Соціальні
		Правові
		Екологічні
		Військові
	За можливістю впливу на загрози	Некеровані
		Керовані
	За можливістю виникнення	Реальні
		Потенційні
	За тривалістю дії	Довгострокові
		Короткострокові
	За критерієм суб'єктивності	Об'єктивні
		Суб'єктивні
	За джерелами виникнення	Внутрішні
		Зовнішні
	За рівнем ієрархії	Індивідуальні
		Домогосподарств
		Громад
		Національний
		Глобальний

Джерело: побудовано автором на основі інформації [19, 41, 55].

Крім того, важливо класифікувати загрози за їх можливістю виникнення: реальні загрози, що вже сталися або потенційні, які можуть з'явитися в майбутньому за певних умов.

Також окремо виділяють класифікацію за рівнем ієрархії в системі продовольчої безпеки. За даною класифікацією продовольча безпека охоплює п'ять ключових рівнів: індивідуальний, домогосподарств, громад, національний і глобальний. На індивідуальному рівні вона залежить від доступу людини до поживної їжі, що визначається доходом, здоров'ям і соціальними умовами. У межах домогосподарства важливими є стабільність доходів, доступ до ринків і

соціального захисту. Рівень громади передбачає функціонування місцевих продовольчих систем, підтримку вразливих груп і забезпечення продовольчої самодостатності. На національному рівні безпека залежить від аграрної політики, рівня самозабезпечення, стабільності ланцюгів постачання та ефективного регулювання торгівлі. Глобальний рівень охоплює міжнародну співпрацю, продовольчу допомогу, інновації та реагування на кліматичні і геополітичні виклики [19, 41, 55].

1.3 Глобальний стан продовольчої безпеки та міжнародна взаємодія у її зміцненні

Глобальна продовольча безпека залишається критично важливою проблемою. За прогнозами ООН, до 2050 року чисельність населення планети сягне 9,7 млрд осіб, а до 2100 року – 11,2 млрд. Основна частина приросту припадає на країни з високою продовольчою вразливістю – Нігерію, Пакистан, ДР Конго та інші, що суттєво підвищить навантаження на продовольчі системи. Для задоволення зростаючих потреб виробництво продовольства має зрости приблизно на 60%.

Хоча частка хронічно голодуючих за останні десятиліття знизилася з 17% до 11%, абсолютна кількість людей, які недоїдають, знову зростає. Пандемія COVID-19 у 2020 році стала каталізатором цього процесу: порушено логістичні ланцюги, знизилися доходи, посилилася продовольча нестабільність. За оцінками FAO, у 2020 році близько 720–811 млн людей мали проблеми з харчуванням. Найбільше недоїдає населення в Азії (418 млн), Африці (282 млн) та Латинській Америці.

Сьогодні близько 80% населення світу залежить від імпортованої їжі, що вказує на глибоку взаємозалежність глобальних продовольчих систем.

Порушення постачання з окремих країн – зокрема України – здатні спричинити ланцюгову реакцію на світовому рівні [9, 26].

Регіони Східної, Південної та Західної Африки (Бурунді, Ефіопія, Замбія, Нігерія) стикаються з комплексними бар'єрами: демографічним тиском, економічною кризою, інфляцією, конфліктами, зруйнованою інфраструктурою. Населення багатьох країн не може забезпечити навіть мінімальні калорійні потреби, а залежність від імпорту посилює ризик дефіциту [28].

Водночас протягом останніх десятиліть було досягнуто помітного прогресу: зростання сільськогосподарського виробництва, розвиток логістики, покращення доступу до харчування, впровадження інновацій і сучасних технологій – все це сприяло зниженню частоти голоду [23].

Ключову роль у підтриманні продовольчої стабільності відіграють міжнародні організації. FAO координує моніторинг і політику у сфері продовольства, WFP здійснює гуманітарні поставки, МВФ і Світовий банк забезпечують фінансування та підтримку макроекономічної стабільності. WTO регулює міжнародну торгівлю продовольством, сприяючи зменшенню бар'єрів для країн з дефіцитом виробництва [16, 26, 57].

Міжнародна торгівля – важливий інструмент забезпечення продовольчої безпеки. Вона дозволяє компенсувати сезонні та регіональні дефіцити, сприяє конкуренції, знижує ціни, розширює доступ до різноманітної продукції. Проте для країн, що надмірно залежать від імпорту, будь-які порушення у глобальному ланцюзі поставок – як це сталося у 2023 році – можуть спричинити різке погіршення продовольчої ситуації [26].

Країни, що демонструють найвищу залежність від імпорту продовольства, мають значне перевищення обсягів імпорту над експортом. Зокрема на рисунку 1.4 зображено, що у 2023 році найбільш критичне співвідношення було зафіксовано в Екваторіальній Гвінеї, де імпорт продовольства перевищував експорт у 85,5 раза, у Північній Кореї – у 76,3 раза, а в Лівії – у 71,1 раза. Така

величезна диспропорція свідчить про майже повну залежність цих країн від зовнішніх постачань. Подібна ситуація також характерна для Іраку, Еритреї, Катару, Гаїті, Афганістану та інших держав із вразливою або деградованою аграрною базою, обмеженим доступом до технологій, тривалими періодами політичної нестабільності або конфліктами.

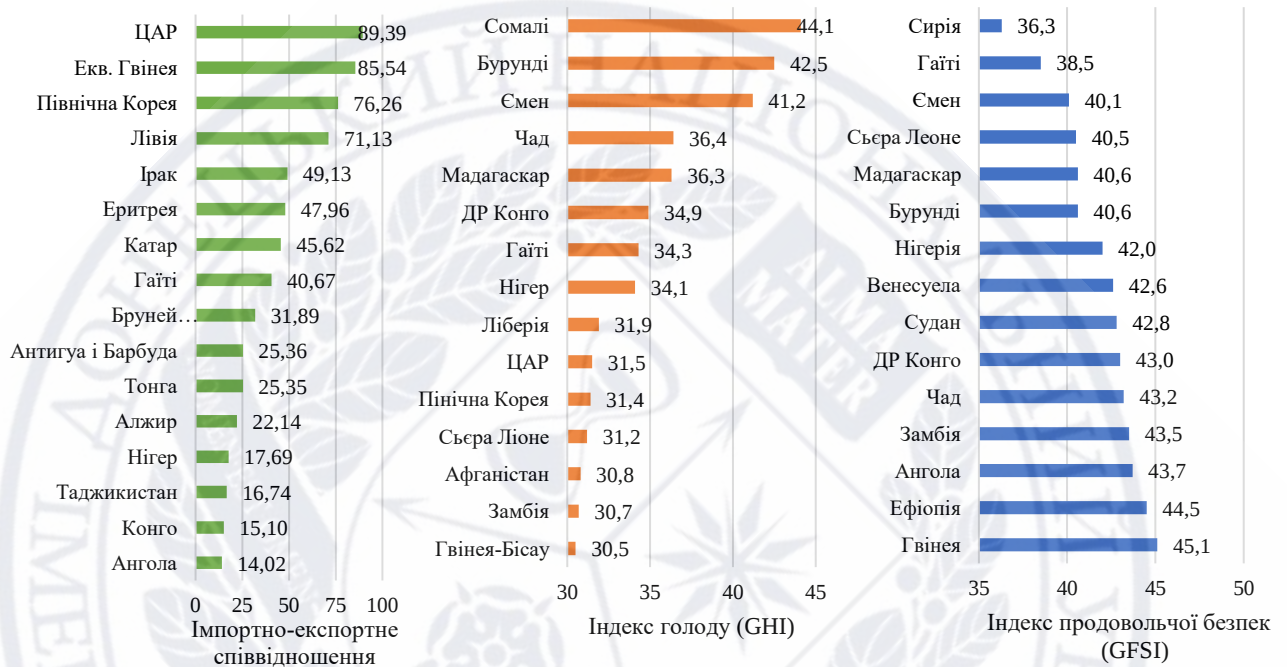

Рисунок 1.4 – Країни з найбільшою залежністю від імпорту продовольства (відношення імпорту до експорту), з найвищими показниками індексу голоду та з найнижчими показниками індексу продовольчої безпеки у 2023 році
Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [39, 40, 42].

Серед причин – брак сільськогосподарських угідь, деградація ґрунтів, кліматичні обмеження, внутрішні збройні конфлікти або політична ізоляція. Водночас ці ж країни часто демонструють надзвичайно високий рівень голоду, як–от Сомалі (індекс голоду GHI – 44,1), Бурунді (42,5), Ємен (41,2), Мадагаскар, ДР Конго, Чад та Гаїті. У цих державах значна частина населення не має доступу до базових харчових продуктів, що спричинено як бідністю, так і відсутністю стабільного імпорту.

Доповнює цю картину індекс продовольчої безпеки (GFSI), який комплексно оцінює стан продовольчих систем за такими критеріями, як доступність, наявність інфраструктури та політична стабільність. Найнижчі показники у 2023 році зафіксовано в Сирії (36,3), Гаїті (38,5) та Ємені (40,1) – країнах, які не лише мають низьку внутрішню спроможність до виробництва, але й страждають від ізоляції, конфліктів і руйнування логістичних ланцюгів.

Загалом аналіз цих трьох показників – імпоротної залежності, індексу голоду та індексу продовольчої безпеки – свідчить про тісний взаємозв'язок між станом міжнародної торгівлі та здатністю держав забезпечити населення їжею. Найуразливіші країни, розташовані переважно в Африці, Південній Азії та частково в Латинській Америці, водночас потерпають від збройних конфліктів, деградації сільського господарства, економічної ізоляції та зміни клімату. В таких умовах міжнародна торгівля – не просто економічний інструмент, а необхідна умова для функціонування продовольчої системи. Проте ефективність цієї моделі можлива лише за умови стабільної зовнішньоекономічної політики, інтеграції в глобальні ланцюги постачання та підтримки з боку міжнародних інституцій.

Україна у сучасному глобальному контексті відіграє ключову роль як гарант продовольчої безпеки, особливо для регіонів із хронічним дефіцитом харчових ресурсів – країн Африки, Близького Сходу та Азії. Завдяки родючим ґрунтам, вигідному географічному розташуванню та розвинутому аграрному сектору, Україна стабільно забезпечувала значну частину міжнародного попиту на продовольство. До початку повномасштабного вторгнення росії в 2022 році, яке стало загостренням збройного конфлікту, що триває з 2014-го, Україна посідала третє місце у світі за обсягами експорту зернових, забезпечуючи понад 8% глобального постачання, а також утримувала 25–40% світового ринку соняшникової олії, залишаючись його беззаперечним лідером.

У 2021 році в Україні було зібрано рекордні 107 млн тонн зернових, що дозволяло задовольняти потреби мільйонів людей у таких країнах, як Єгипет, Ліван, Ефіопія, Кенія чи Судан. Продукція аграрного експорту – зокрема пшениця, кукурудза, ячмінь, соняшникова олія – має стратегічне значення, оскільки її обсяги здатні забезпечити не лише окремі держави, а й цілі регіони. Саме тому скорочення українського експорту після 2022 року спровокувало зростання цін на світовому ринку, поглиблення продовольчої кризи в найбідніших країнах і посилення ризику голоду.

Попри значний вплив на глобальні ланцюги постачання, сама Україна стикається з серйозними викликами. Війна спричинила нищівні втрати аграрного сектору: зруйновано інфраструктуру, пошкоджено техніку, елеватори, ферми, втрачено до 30% поголів'я, різко скоротилися площі під посівами, зрошуваними землями, садами й ягідниками. Загальні втрати агросектору вже перевищили 6,5 млрд доларів США. Крім того, за даними Глобального індексу продовольчої безпеки у 2021 році, Україна посіла лише 54 місце, що пояснюється низькими оцінками у сфері «ресурси та сталий розвиток», попри високі обсяги виробництва та експорту [9, 27, 44, 59].

Висновки до розділу 1

У підсумку аналізу теоретичних основ, еволюції та сучасного розуміння продовольчої безпеки можна дійти висновку, що це багатогранне поняття, яке охоплює не лише кількісну достатність продовольства, а й якісні, соціальні, економічні, культурні та екологічні аспекти. Від моменту свого формування у 1970-х роках концепція продовольчої безпеки пройшла шлях від макроекономічного уявлення про забезпечення країн продовольством до підходу, що зосереджується на забезпеченні сталого доступу кожної людини до якісної, безпечної та поживної їжі. У цьому контексті продовольча безпека виступає не

лише елементом аграрної політики, а й важливою складовою національної, регіональної та глобальної безпеки.

Актуальність продовольчої безпеки постійно зростає на фоні глобальних викликів: кліматичних змін, збройних конфліктів, пандемій, зростання населення та загострення економічної нерівності. Продовольчі кризи дедалі частіше стають не лише наслідком, а й причиною політичної нестабільності, соціальних заворушень, масової міграції та регресу в сфері сталого розвитку. З огляду на це, формування ефективної продовольчої політики потребує комплексного підходу, що охоплює економіку, екологію, соціальні інститути та міжнародну кооперацію.

Сучасні інструменти моніторингу продовольчої безпеки, зокрема GFSI, GHI, індикатори FAO та індекс FIES, дозволяють ідентифікувати найбільш вразливі регіони, оцінити рівень недоїдання, доступу до їжі, якість харчування та ефективність систем розподілу. Проте лише кількісного оцінювання недостатньо – необхідним є також аналіз чинників, що безпосередньо впливають на рівень продовольчої безпеки: від демографічних до геополітичних.

Україна, попри війну, зберігає потенціал бути активним учасником глобальної продовольчої системи. Стійкість її аграрного сектору, участь у міжнародних ініціативах та стратегічне географічне положення дозволяють не лише забезпечувати продовольчу безпеку всередині країни, а й робити внесок у вирішення глобальних продовольчих викликів.

РОЗДІЛ 2

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ У СФЕРІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

2.1 Дослідження попиту на продовольчі товари в Африці

Африканський континент сьогодні є одним із найбільш динамічних регіонів світу з точки зору приросту населення, що безпосередньо формує стрімке зростання попиту на продовольчі товари. За даними Світового Банку, чисельність населення Африки зросла з 829,35 млн. осіб у 2000 році до 1,48 млрд осіб, що зображено на рисунку 2.1. Виконавши прогнозування чисельності населення у 2050 році за допомогою поліноміальної регресії третього порядку, було визначено, що даний показник може значно зрости та перевищити 2,49 млрд. осіб. Така демографічна динаміка зумовлена рядом взаємопов'язаних чинників. Насамперед, це високий рівень народжуваності, характерний для багатьох африканських країн, який зберігається навіть за умов поступового зростання урбанізації та модернізації суспільства. Серед інших причин – низький рівень використання засобів планування сім'ї, обмежений доступ до якісних медичних та освітніх послуг, а також культурні та соціальні норми, що сприяють багатодітності.

Окрім цього, останні десятиліття в ряді країн Африки спостерігається позитивна динаміка у зниженні смертності та підвищенні тривалості життя, що, разом із природним приростом, підсилює загальне зростання населення.

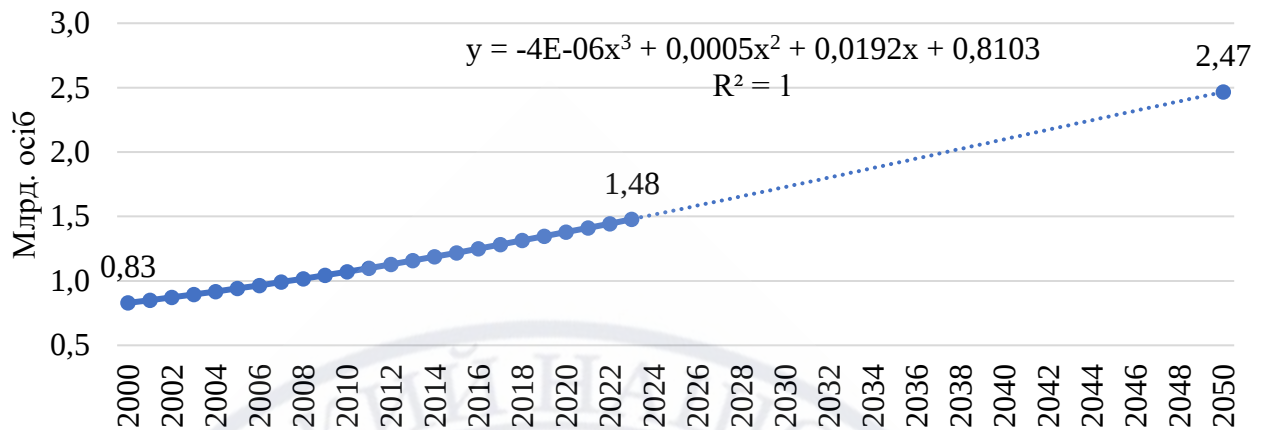

Рисунок 2.1 – Динаміка зміни кількості населення Африки за період 2000–2023 років та прогноз кількості населення до 2050 року.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [60].

Слід відмітити, що усі країни континенту, впродовж останніх 20 років мали позитивний темп приросту, а найбільші показники зростання кількості населення спостерігаються в таких країнах як: Екваторіальна Гвінея (+105,3%), Ангола (+97,6%), Нігер (97,2%), Чад (94,75%) та Бурунді (87,25%).

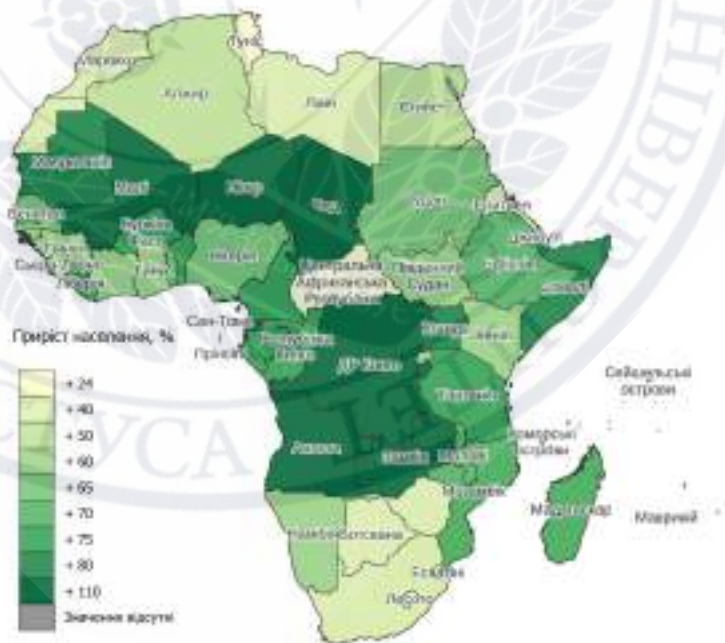

Рисунок 2.2 – Приріст населення країн Африки у 2023 році порівняно з 2000 роком.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [6].

Ще одним демографічним чинником, який впливає на рівень продовольчої безпеки є прискорена урбанізація, що з одного боку, відкриває нові можливості для соціально-економічного розвитку, однак з іншого – підвищує навантаження на інфраструктуру, ринки праці та, зокрема, продовольчі системи.

Стрімке зростання населення Африки не лише формує нові соціальні та інфраструктурні виклики, а й істотно змінює характер попиту на продукти харчування. Збільшення внутрішнього споживання вимагає масштабного нарощування обсягів виробництва, покращення логістичних можливостей і зміцнення імпортних каналів постачання. Проте в багатьох країнах континенту аграрні системи залишаються вразливими: їм бракує технологічних інновацій, ефективної інфраструктури зберігання, переробки та транспортування, а також ресурсної бази для стабільного виробництва. До цього додаються екологічні загрози, спричинені перенавантаженням на землю, водні ресурси та кліматичні ризики, що ще більше звужує потенціал місцевого агросектору.

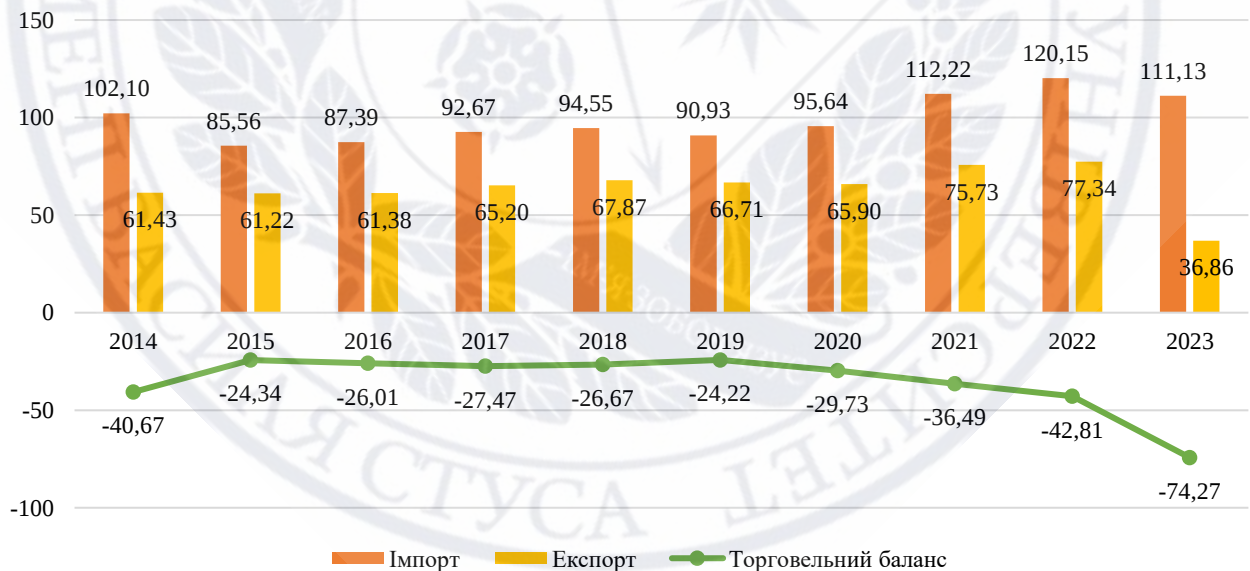

Рисунок 2.3 – Динаміка імпорту, експорту та торговельного балансу продовольчих товарів країн Африки впродовж 2014–2023 років

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

На цьому тлі торгівля продовольством відіграє дедалі вагомішу роль у забезпеченні продовольчої стабільності в регіоні. Імпорт стає критично важливим інструментом для покриття дефіциту базових харчових продуктів, тоді як експортна активність часто залишається обмеженою та нестабільною. Вивчення динаміки зовнішньої торгівлі продовольчими товарами, зокрема показників експорту, імпорту та торговельного балансу, дозволяє глибше зрозуміти масштаби залежності африканських країн від міжнародного ринку продовольства, а також ідентифікувати країни, що потребують найбільшої підтримки у зміцненні своїх продовольчих систем.

Представлений рисунок 2.3 ілюструє, що протягом усього періоду Африка демонструє стійку залежність від імпорту продовольства, що виявляється у стабільно від'ємному сальдо.

У 2014 році обсяг імпорту складав понад 102 млрд доларів США, тоді як експорт становив лише близько 61 млрд, що формувало негативне сальдо на рівні –40,67 млрд. Надалі спостерігалось деяке зниження імпорту внаслідок змін глобальної кон'юнктури, проте розрив між імпортом і експортом залишався істотним. Починаючи з 2021 року імпорт стрімко зростає, досягнувши піку у 2022 році – 120,15 млрд, що співпадає з періодом глобальної продовольчої кризи та зростанням цін. Одночасно, експортні можливості залишаються порівняно обмеженими: максимум зафіксовано у 2022 році – 77,34 млрд доларів США.

Найбільш критичною виявилась ситуація у 2023 році, коли торговельний дефіцит майже подвоївся порівняно з попередніми роками – досягнувши рекордного значення –74,27 млрд доларів США. Це свідчить про стрімке посилення залежності Африки від зовнішніх поставок продовольства, що в умовах глобальних криз – таких як війна в Україні, зміни клімату та геополітична нестабільність – робить континент особливо вразливим до цінових шоків, логістичних збоїв і дефіциту критично важливих ресурсів.

Аналізуючи показники торгівлі продовольством окремих країн Африки, спостерігається, що майже весь континент має негативний торговельний баланс продовольства. Найбільше переважання імпорту над експортом спостерігається у Марокко (–10,22 млрд. дол. США), Алжирі (9,77 млрд. дол. США) та Єгипті (9,54 млрд. дол. США). А позитивне сальдо торгівлі демонструють Кот д’Івуар (4,89 млрд. дол. США), Малаві (0,63 млрд. дол. США) та Гана (0,62 млрд. дол. США).

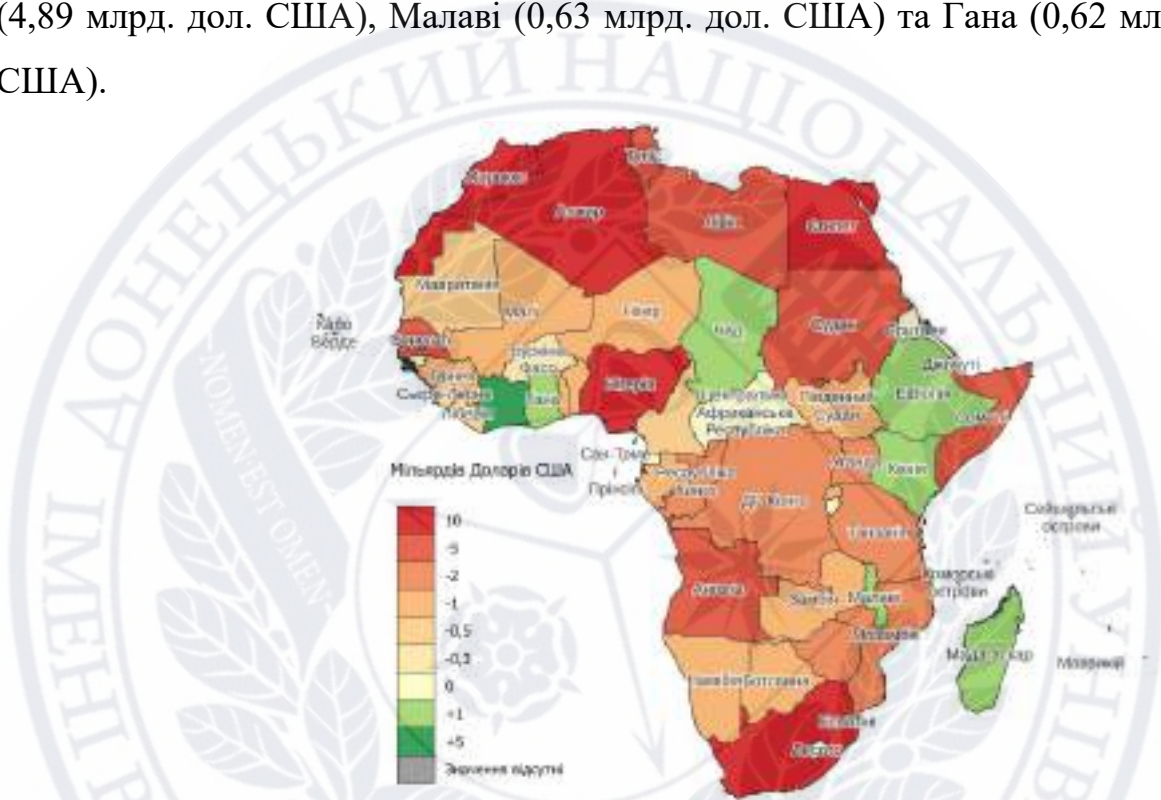

Рисунок 2.4 – Сальдо торгівлі продовольчими товарами країн Африки у 2023 році

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Оцінка частки продовольства у структурі імпорту (рисунок 2.5) є важливою складовою аналізу продовольчої безпеки, оскільки вона дозволяє визначити ступінь залежності країни від зовнішніх джерел постачання базових харчових товарів. Висока частка продовольства в імпорті вказує на вразливість продовольчих систем до зовнішніх шоків, зокрема змін цін на світових ринках, порушення логістики чи торговельних обмежень.

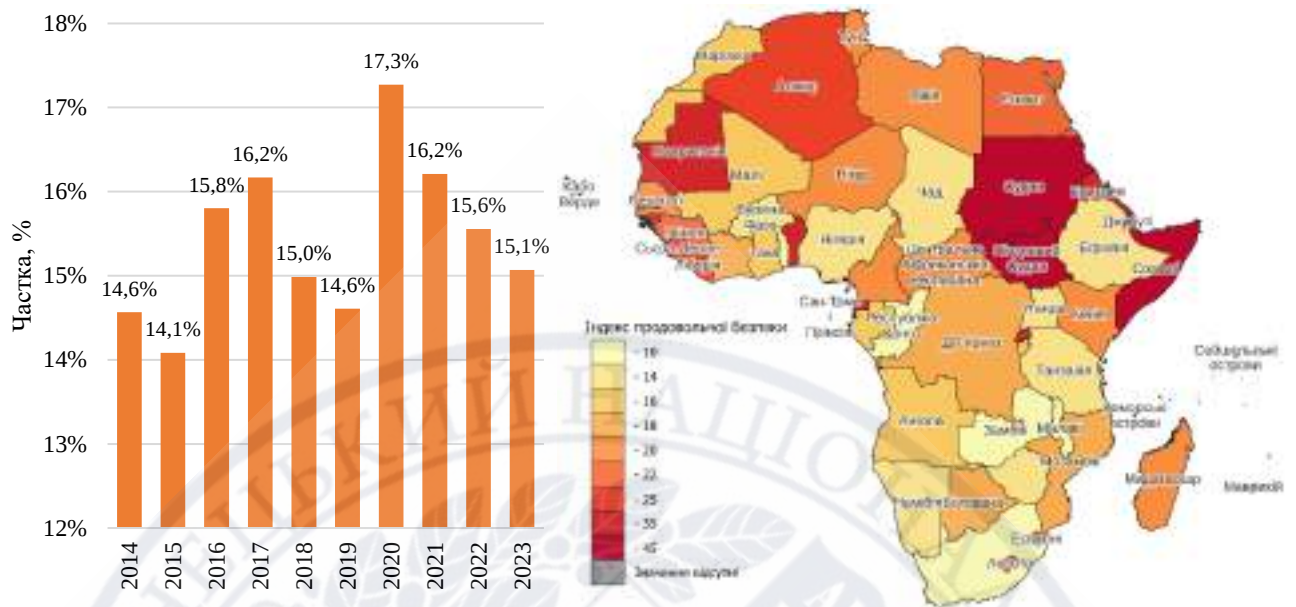

Рисунок 2.5 – Динаміка частки продовольства у структурі імпорту Африки впродовж 2014–2023 років та частка продовольства в імпорті окремих країн у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Частка продовольчих товарів у загальному імпорті країн Африки у 2014–2023 роках зазнавала певних коливань, перебуваючи в межах 14–17%. Максимальне значення зафіксоване у 2020 році (17,3%) і пов'язане насамперед із впливом пандемії та глобальними логістичними порушеннями. Починаючи з 2021 року, простежується тенденція до поступового зниження частки, що пояснюється як економічним спадом, так і наслідками повномасштабної війни в Україні, яка суттєво вплинула на стабільність постачання зернових та інших базових харчових продуктів на африканські ринки. Таким чином, зниження імпорту відображає не стільки зменшення попиту, скільки обмеженість можливостей для закупівлі необхідних обсягів продовольства.

Найбільшу частку продовольчих товарів у структурі імпорту демонструють Сомалі (43,7% загального імпорту припадає на продукти харчування), Коморські Острови (42,1%) та Джибуті (39,4%), що свідчить про високу залежність цих країн від зовнішніх постачань продовольства. Натомість найменшу залежність

від імпорту продовольства мають Конго (4,9%), Південно–Африканська Республіка (6,6%) та Замбія (7,1%), що вказує на більшу самозабезпеченість або ширшу диверсифікацію імпортової структури.

Оцінка динаміки імпорту продовольчих товарів на душу населення є важливим елементом аналізу стану продовольчої безпеки, оскільки цей показник дозволяє оцінити рівень залежності країн від зовнішніх джерел постачання продуктів харчування з урахуванням демографічних змін. Він також відображає економічну доступність імпортованого продовольства для пересічного громадянина та масштаби задоволення продовольчих потреб за рахунок імпорту.

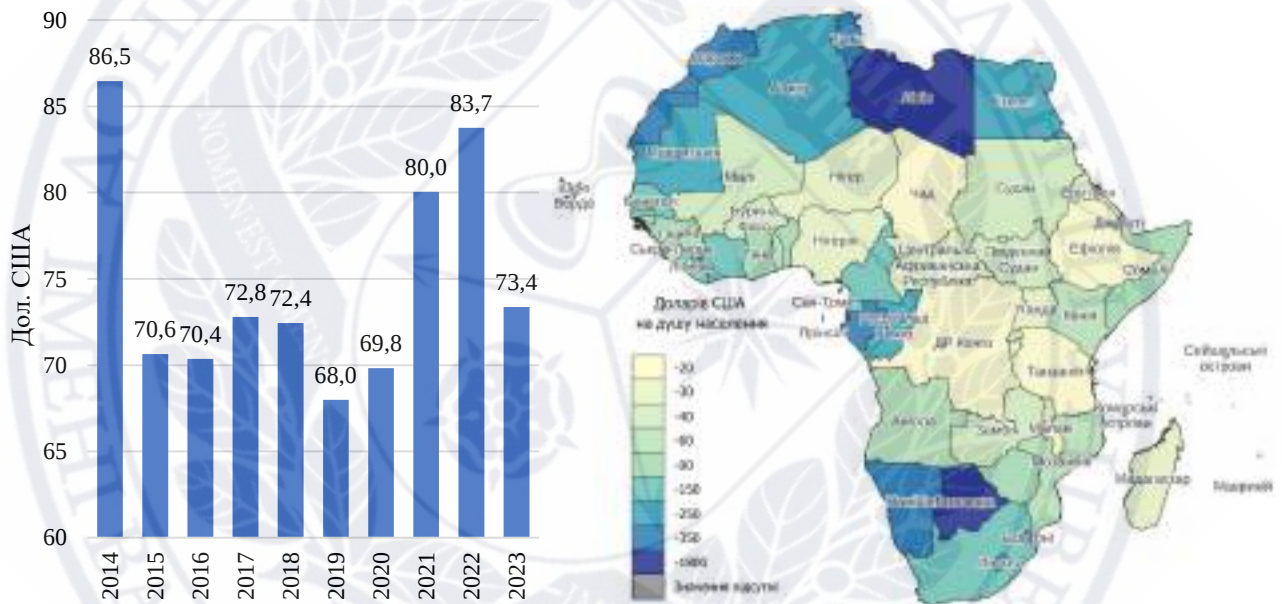

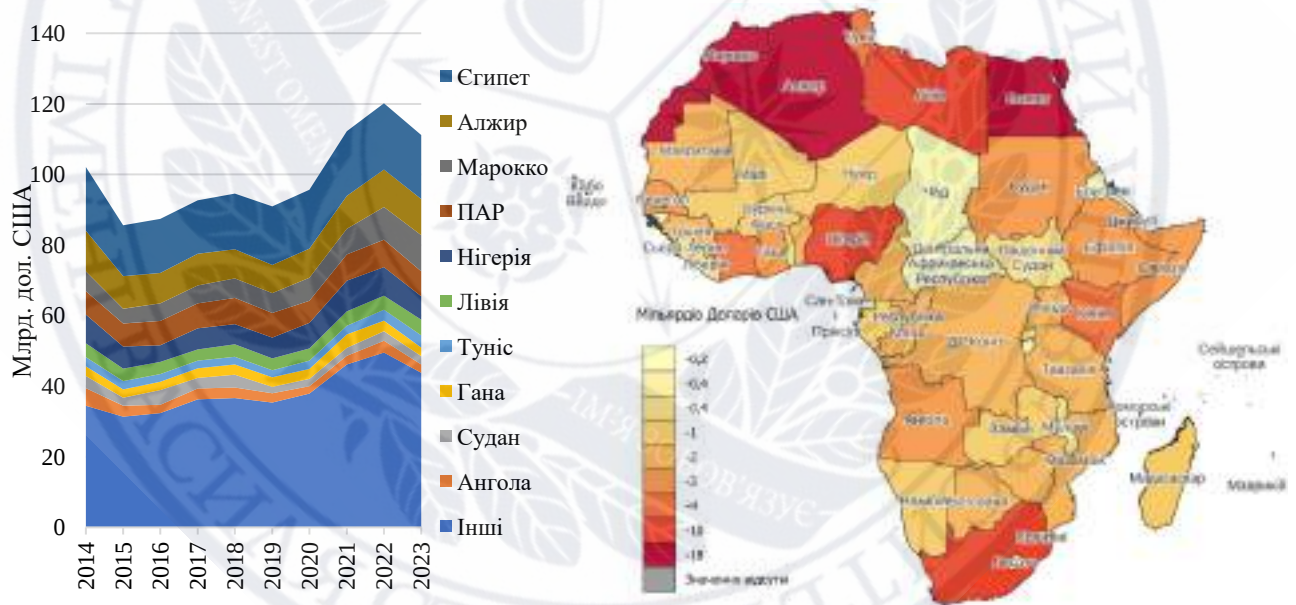
Рисунок 2.6 – Динаміка імпорту продовольства на душу населення Африки впродовж 2014–2023 років та імпорт продовольства на душу населення окремих країн у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49, 60].

У 2014–2023 роках імпорт продовольства на душу населення в Африці залишався на загалом низькому рівні, зі значними коливаннями. Після найвищого показника у 2014 році (86,5 дол. США) спостерігалось різке падіння до 70,6 дол. США у 2015 році та утримання близько 70 дол. США у 2016–2019 роках. У 2020–

2022 роках показник дещо зріс, досягнувши максимуму у 83,7 дол. США у 2022 році, однак у 2023 році знову знизився до 73,4 дол. США. Незважаючи на тимчасові підйоми, імпорту продовольства на душу населення в Африці залишається відносно низьким, що свідчить про обмежену доступність імпортованої їжі для значної частини населення.

Найвищий показник імпорту продовольства на душу населення у 2023 році спостерігався на Сейшельських островах (1810,29 дол. США), Джибуті (1798,68 дол. США) та Маврикію (1134,61 дол. США). Найнижчі показники у 2023 році були у Бурунді (8,12 дол. США), Чаді (8,13 дол. США) та Демократичній Республіці Конго (11,87 дол. США). Загалом найвищий показник імпорту продовольчих товарів на душу населення спостерігається у острівних країнах, країнах Північної та Південної Африки, а також країн Гвінейської затоки.

Для глибшого розуміння розмірів та особливостей африканського ринку продовольчих товарів важливо проаналізувати географічну структуру імпорту продовольства (рисунок 2.7). Визначення основних імпортерів дозволяє ідентифікувати країни з найбільшими обсягами потреб, оцінити потенціал ринків для міжнародних постачальників та сформувати уявлення про регіональні особливості продовольчого попиту на континенті.

Аналіз географічної структури імпорту продовольства свідчить, що впродовж 2014–2023 років найбільшими ринками збуту продовольчих товарів в Африці залишалися Єгипет, Марокко та Алжир. Зокрема, станом на 2023 рік, частка Єгипту у загальному імпорті продовольчих товарів становила 16,3% (18,11 млрд дол. США), Марокко – 9,21% (10,23 млрд дол. США), а Алжиру – 9,19% (10,21 млрд дол. США). Сукупно на десять провідних імпортерів припадало 60,58% усіх імпортованих продовольчих товарів (67,32 млрд дол. США), тоді як на решту країн Африки – 39,42% (43,81 млрд дол. США).

Динаміка змін у географічній структурі демонструє загальну тенденцію до зростання обсягів імпорту продовольства, яка водночас супроводжується розширенням ринкових часток країн поза межами першої десятки, що свідчить про поступову диверсифікацію попиту на продовольство в регіоні. Обсяги імпорту найбільших імпортерів залишаються відносно стабільними, тоді як приріст загального імпорту забезпечується переважно за рахунок країн із меншою часткою у структурі ринку.

Аналіз товарної структури імпорту продовольчих товарів у країнах Африки за 2023 рік (рисунок 2.8) демонструє високу концентрацію на основних категоріях харчових продуктів. Найбільшу частку займають зернові культури – 27,45% загального обсягу імпорту (30,35 млрд дол. США), що підкреслює критичну залежність від базових продуктів харчування. Жири та олії тваринного або рослинного походження становлять 11,79% (13,03 млрд дол. США), а цукор та кондитерські вироби – 8,74% (9,66 млрд дол. США), що свідчить про зростання

споживання обробленої продукції. Значущу роль відіграють також молочні продукти, яйця та мед, які становлять 4,91% імпорту (5,42 млрд. дол. США), риба та інші морепродукти – 4,37% (4,83 млрд. дол. США), що підкреслює важливість білкових джерел у харчуванні населення. Олійні насіння, солома та корми охоплюють 4,13% імпорту (4,56 млрд. дол. США), відображаючи також потреби в забезпеченні кормової бази для тваринництва. Частка інших товарів складає 23,28% (25,74 млрд. дол. США), що вказує на широку диверсифікацію імпорту за окремими позиціями.

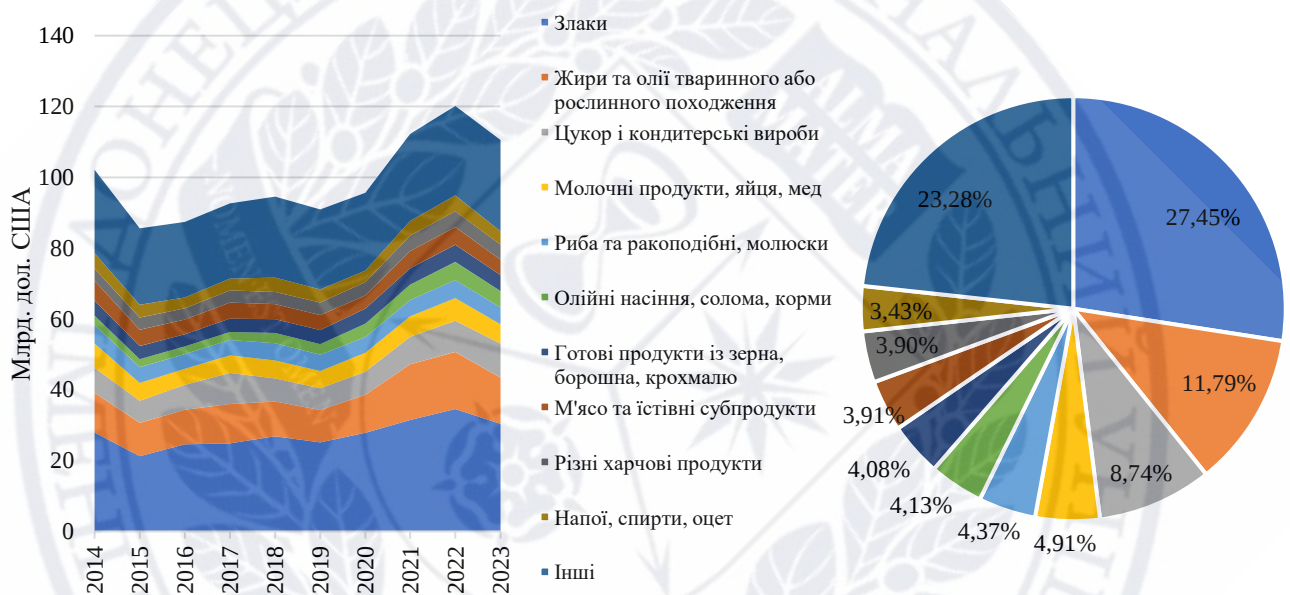

Рисунок 2.8 – Динаміка товарної структури імпорту продовольства Африки впродовж 2014–2023 років та товарна структура імпорту продовольства у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Динаміка товарної структури демонструє зростання частки імпорту злаків та жирів тваринного або рослинного походження впродовж досліджуваного періоду. Інші товарні категорії демонструють незначні коливання обсягів імпорту.

Рисунок 2.9 ілюструє, які продовольчі товари є найбільш імпортованими у різних країнах Африки у 2023 році. У більшості країн домінують базові харчові

продукти – кукурудза, рис, пшеничне борошно, пальмова олія, риба, молочні продукти та тростинний цукор. У Північній та Центральній Африці переважає імпорту кукурудзи, тоді як країни Гвінейської затоки значною мірою залежать від імпорту рису. Деякі країни Східної Африки залежні від імпорту пальмової олії, а Центральноафриканські країни найбільше імпортують м'ясо птиці. Така структура імпорту підкреслює важливість базових харчових продуктів для країн Африки.

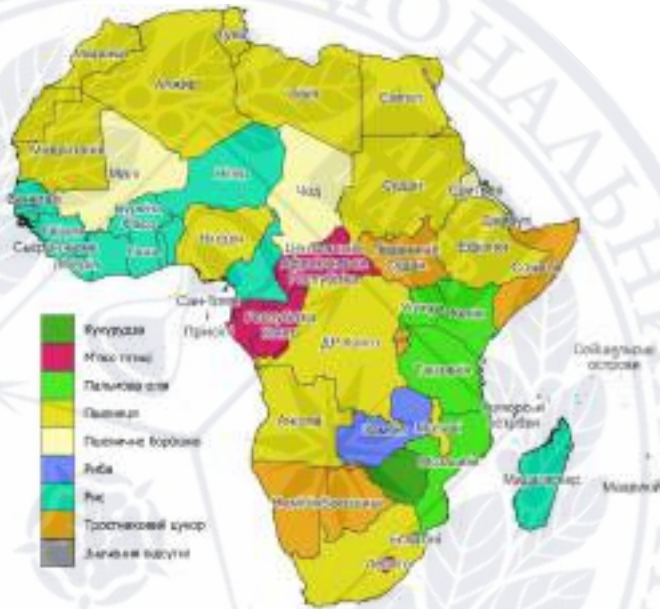

Рисунок 2.9 – Найбільш імпортовані групи продовольчих товарів країн Африки у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

2.2 Аналіз торгівлі продовольчими товарами між Україною та країнами Африки

Торгівля продовольчими товарами між Україною та країнами Африки є стратегічно важливим напрямом зовнішньоекономічної діяльності, який має вирішальне значення для зміцнення продовольчої безпеки на континенті. Україна, як один із провідних світових експортерів зернових та олійних культур,

відіграє роль важливого постачальника базових продуктів харчування для багатьох африканських держав. Аналіз динаміки торговельних потоків дозволяє оцінити масштаби співпраці, її стабільність, визначити основні тенденції розвитку взаємин та виявити потенційні шляхи для подальшого поглиблення партнерства в аграрній сфері.

Аналіз динаміки торгівлі продовольчими товарами між Україною та країнами Африки є важливим для розуміння глибини економічної взаємозалежності, оцінки стабільності торговельних потоків і виявлення тенденцій розвитку партнерських відносин. Оцінка обсягів експорту, імпорту та торговельного балансу дозволяє виявити потенційні можливості для розширення співпраці й адаптації торговельних стратегій до змін глобального ринку.

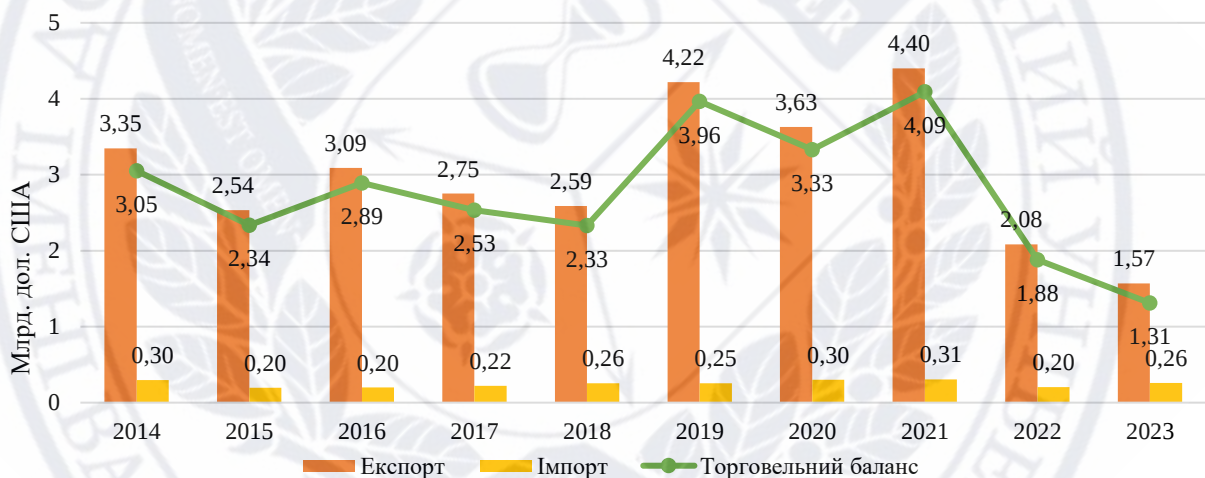

Рисунок 2.10 – Динаміка експорту, імпорту та торговельного балансу продовольчих товарів між Україною та країнами Африки у 2014–2023 роках

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

На рисунку 2.10 відображено, що упродовж 2014–2021 років Україна стабільно утримувала позитивне торговельне сальдо у торгівлі продовольством з Африкою. Найвищих обсягів експорту було досягнуто у 2021 році – 4,4 млрд дол. США, при імпорті на рівні 0,31 млрд дол. США. Загалом експорт суттєво переважає імпорт, що свідчить про високу конкурентоспроможність української аграрної продукції на африканських ринках.

У 2022–2023 роках через військову агресію росії проти України та зростання логістичних бар'єрів спостерігається зниження обсягів експорту продовольства: до 2,08 млрд дол. США у 2022 році та 1,88 млрд дол. США у 2023 році. Відповідно, торговельний баланс також скоротився, однак залишився позитивним. Це підкреслює стійкість експортного потенціалу України навіть в умовах війни та нестабільності на світових ринках.

Аналіз частки України в імпорті продовольчих товарів африканських країн є важливим для оцінки реальної ваги українських поставок на цьому перспективному ринку. Розуміння змін у частці дозволяє виявити як довгострокові тенденції у співпраці, так і короткострокові коливання, зумовлені зовнішніми факторами, такими як глобальні економічні кризи, регіональні конфлікти або порушення логістичних ланцюгів. Це також дає змогу оцінити потенціал подальшого зміцнення позицій України на африканському ринку продовольства.

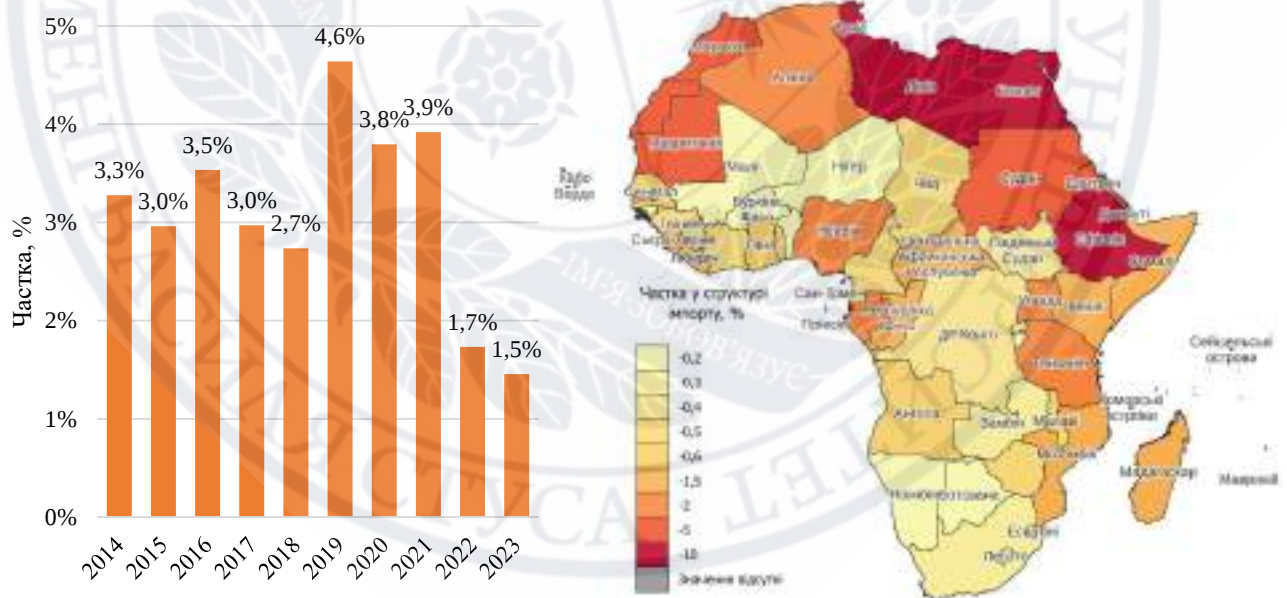

Рисунок 2.11 – Динаміка частки України у структурі імпорту продовольства Африки у 2014–2023 роках та частка України у імпорті продовольчих товарів окремих країн Африки

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

За даними зображеними на рисунку 2.11, показник частки України у загальному імпорті продовольчих товарів країн Африки зазнавав певних коливань протягом 2014–2023 років. У 2014 році частка України становила 3,28%, після чого спостерігалось її зниження до 2,96% у 2015 році. У 2016 році частка зростає до 3,54%, але надалі знову фіксувалось поступове зниження, досягнувши 2,74% у 2018 році. Найвищого рівня частка досягла у 2019 році – 4,64%, що свідчить про посилення торговельних позицій України на континенті. Однак у наступні роки вона почала скорочуватися: 3,30% у 2020 році, 3,92% у 2021 році, і вже різке падіння до 1,73% у 2022 році та до 1,46% у 2023 році. Основними причинами цього є порушення експортної інфраструктури України внаслідок повномасштабної війни, а також загальна нестабільність світових продовольчих ринків.

Щодо частки українського продовольства у структурі імпорту окремих країн Африки, найбільші показники зафіксовано в Тунісі (9,52%), Ефіопії (9,39%) та Єгипті (8,98%), що свідчить про суттєву залежність цих країн від українських поставок. Високі частки також спостерігаються у Лівії (6,55%) та Марокко (2,82%). Водночас в інших країнах африканського континенту частка українського продовольства є менш значною і коливається у межах від 2,5% до 0,01%, що вказує на наявність потенціалу для подальшого розширення української присутності на цих ринках.

Подальший аналіз співпраці України з країнами Африки у сфері торгівлі продовольчими товарами потребує розгляду не лише ролі української продукції в імпорті окремих африканських країн, а й ваги африканського напрямку у загальній структурі експорту продовольства України. Це дозволяє оцінити стратегічну важливість регіону для українського аграрного сектору та визначити потенціал для подальшого розвитку економічних зв'язків.

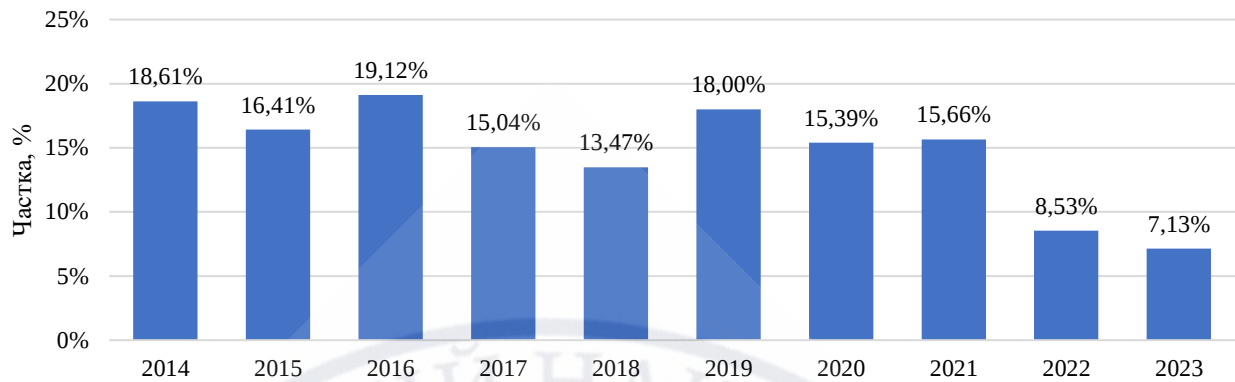

Рисунок 2.12 – Динаміка частки країн Африки у структурі експорту продовольства з України у період 2014–2023 років.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Динаміка частки африканських країн у структурі експорту продовольчих товарів України у 2014–2023 роках, зображена на рисунку 2.12, демонструє певні коливання. Найвищі значення були зафіксовані у 2014 році (18,61%), 2016 році (19,12%) та 2019 році (18,00%), що свідчить про стабільний інтерес до африканського ринку у ці періоди. Водночас у 2022–2023 роках спостерігається суттєве скорочення частки – до 8,53% у 2022 році та 7,13% у 2023 році, що пояснюється наслідками повномасштабної війни в Україні, руйнуванням логістичних шляхів та обмеженням можливостей експорту. Загалом тенденція свідчить про важливість Африки як торговельного партнера для України, але також демонструє зменшення ролі Африки як партнера у забезпеченні продовольчої безпеки.

Аналіз географічної структури експорту продовольчих товарів з України до країн Африки свідчить, що впродовж 2014–2023 років основним торговельним партнером залишався Єгипет. Навіть попри військові дії та блокаду українських портів, у 2023 році до Єгипту було експортовано продовольчих товарів на суму 1,07 млрд дол. США, що становило 71,67% загального обсягу експорту продовольства з України до Африки. Хоча Єгипет стабільно утримував позицію найбільшого партнера України на африканському континенті протягом усього

досліджуваного періоду, обсяги експорту у 2022–2023 роках помітно скоротилися через збройний конфлікт та логістичні обмеження.

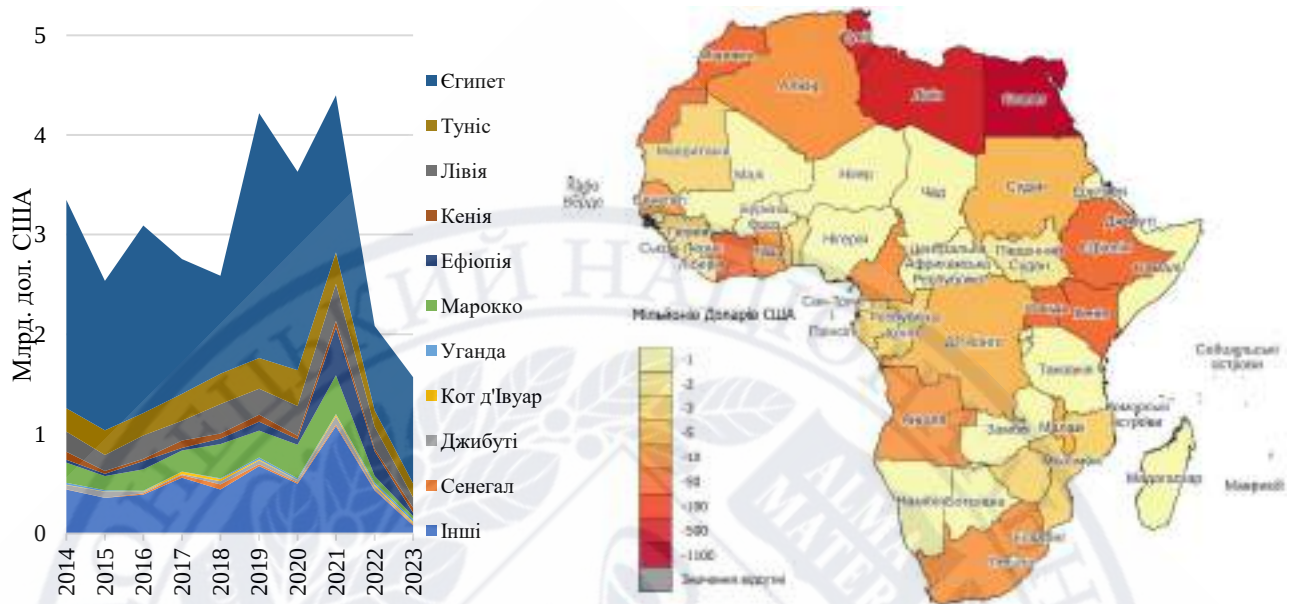

Рисунок 2.13 – Динаміка географічної структури експорту продовольства з України до Африки впродовж 2014–2023 років та географічна структура експорту продовольства з України до Африки у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Окрім Єгипту, важливими імпортерами української аграрної продукції залишалися Туніс, Лівія, Кенія, Ефіопія, Марокко, Уганда, Кот–д’Івуар, Джибуті та Сенегал. Зокрема, станом на 2023 рік частка Тунісу в експорті становила 9,49%, Лівії – 6,93%, а Кенії – 3,63%. Сукупно на десять провідних країн–імпортерів припадало 94,79% загального експорту продовольства до Африки (1,49 млрд дол. США), тоді як на інші країни регіону – лише 5,21% (81,76 млн дол. США), що свідчить про високу концентрацію експорту на обмеженому колі основних торговельних партнерів.

Динаміка змін у географічній структурі експорту демонструє відносну стабільність основних торговельних партнерів, проте останніми роками спостерігається тенденція до скорочення експорту до всіх торговельних партнерів внаслідок повномасштабного вторгнення росії в Україну.

Аналіз товарної структури експорту продовольчих товарів з України до країн Африки за 2023 рік демонструє надзвичайно високу концентрацію на окремих категоріях товарів. Провідну позицію і в 2023 році і впродовж усього досліджуваного періоду займають зернові культури, які становлять 65,80% загального обсягу експорту, що підкреслює ключову роль України як постачальника базових продуктів харчування, таких як пшениця, кукурудза та ячмінь. Другу за значенням позицію посідають олійні насіння, солома та корми – 20,77%, що також свідчить про активний експорт аграрної сировини для харчових і кормових потреб. Динаміка експорту даної товарної групи демонструє значні коливання впродовж усього досліджуваного періоду, однак частка даної продукції стабільно низька.

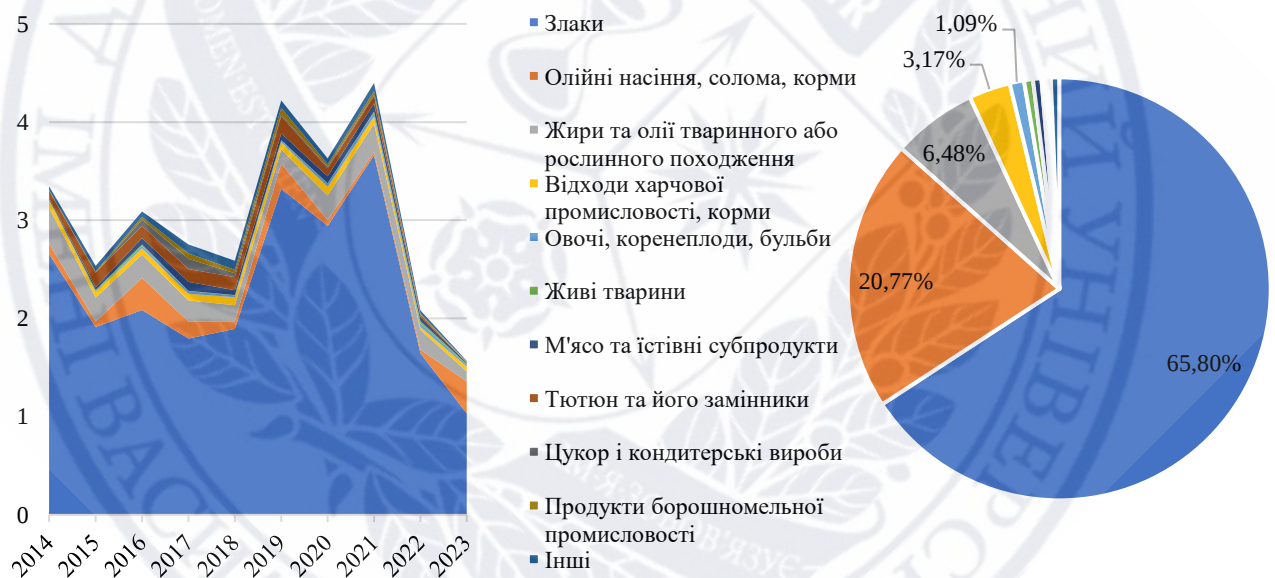

Рисунок 2.14 – Динаміка товарної структури експорту продовольства з України до Африки впродовж 2014–2023 років та товарна структура експорту продовольства з України до Африки у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Жири та олії тваринного або рослинного походження складають 6,48% експорту, демонструючи збереження попиту на продукти з високою енергетичною цінністю. Відходи харчової промисловості та корми охоплюють

3,17%, що відображає розвиток сегменту кормової бази для тваринництва в Африці. Інші категорії, зокрема овочі та коренеплоди (1,09%), м'ясо та їстівні субпродукти (0,68%), тютюн (0,64%), цукор та кондитерські вироби (0,30%), продукти борошномельно–круп'яної промисловості (0,21%) та живі тварини (0,20%), мають незначну частку. Дані товарні категорії займали низьку частку в географічній структурі експорту впродовж 2014–2023 років.

Частка інших товарів складає 0,64%, що свідчить про обмежену диверсифікацію товарної структури експорту. Загалом структура експорту продовольства з України до Африки є орієнтованою переважно на постачання зернових і олійних культур, із відносно невеликим залученням інших продовольчих груп.

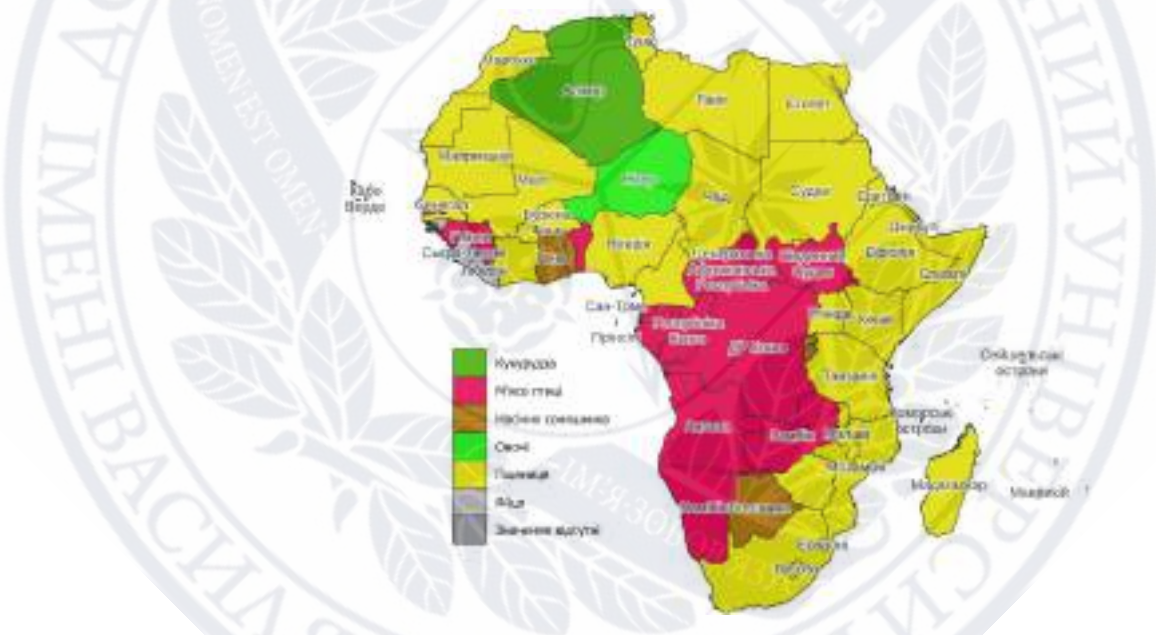

Рисунок 2.15 – Найбільш імпортовані групи продовольчих товарів країн Африки з України у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [42, 49].

Проаналізувавши товарну структуру імпорту українського продовольства кожної країни Африки, можемо зробити висновок про те, що велика кількість країн Африки має попит на українську пшеницю (країни північної та східної

Африки, а також декі країни південної Африки), м'ясо птиці (припадає на країни Субсахарської Африки та деякі країни західної Африки). Українське насіння соняшника найбільше закупають у Ботсвана, Гана, Руанда та Бурунді. Алжир в Україні закупає переважно кукурудзу, Нігер – овочі, а Ліберія, Сьєра-Леоне та Гвінея-Бісау – яйця. Загалом це свідчить про високий рівень зацікавленості африканських країн у різних видах української агропродовольчої продукції та про потенціал для подальшого розвитку торговельно-економічних зв'язків за рахунок розширення асортименту поставок.

2.3 Комплексна оцінка та факторний аналіз продовольчої безпеки в Африці

Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки є ключовою передумовою для формування ефективних стратегій міжнародної співпраці, особливо у регіонах із підвищеною продовольчою вразливістю, таких як країни Африки. Ретельний аналіз усіх компонентів продовольчої безпеки – наявності, доступності, якості та стійкості – дозволяє виявити реальні потреби регіону та визначити шляхи для ефективної підтримки з боку партнерів, зокрема України. З огляду на важливість глибокого розуміння динаміки змін у сфері продовольства у 2014–2023 роках, виникає потреба у комплексній системі оцінки стану продовольчої безпеки.

Використання офіційних глобальних індексів, таких як Global Hunger Index (GHI) чи Global Food Security Index (GFSI), обмежене через брак повних даних для всіх країн Африки за досліджуваний період. Саме тому у межах цього дослідження було розроблено авторський інтегральний індекс продовольчої безпеки на основі статистики FAOSTAT, що дає змогу отримати репрезентативну картину стану продовольчої безпеки на континенті й обґрунтувати перспективи зміцнення співпраці між Україною та африканськими державами.

З метою побудови репрезентативного та надійного інтегрального індексу продовольчої безпеки для країн Африки були зібрані найбільш повні та вагомі показники, що охоплюють усі основні компоненти продовольчої безпеки. Для забезпечення системного оцінювання, всі показники були поділені на п'ять категорій, відповідно до концепцій міжнародного аналізу продовольчої безпеки.

До категорії наявності продовольства віднесено такі показники, які відображають фізичну спроможність країни забезпечити населення їжею:

Середній рівень калорійної забезпеченості (ккал/особу/день) показує, скільки калорій доступно для споживання щодня, що є базовим показником енергетичної забезпеченості населення.

Середнє споживання білків (г/особу/день) і середнє споживання жирів (г/особу/день) оцінюють доступ до основних мікроелементів, необхідних для нормального розвитку, імунітету та загального здоров'я.

Коефіцієнт залежності від імпорту зернових (%) свідчить про залежність продовольчої системи від зовнішніх поставок: чим вона вища, тим більш вразливою є країна до глобальних шоків.

За даними рисунку 2.16, який демонструє показники наявності продовольства у Африці, найвищі середньодобові показники калорійної забезпеченості (рис. 2.16 а) зафіксовані в Алжирі (3513 ккал/особу/день), Тунісі (3475 ккал/особу/день) та на Сейшельських островах (3402 ккал/особу/день), що свідчить про достатню кількість їжі для населення. Натомість найгірший стан спостерігається в Екваторіальній Гвінеї (1289 ккал/особу/день), Бурунді (1356 ккал/особу/день) та Сомалі (1810 ккал/особу/день), де спостерігається дефіцит калорій і ризик недоїдання.

Схожі тенденції спостерігаються і в споживанні білків (рис. 2.16 б) . Найвищі показники споживання білку зафіксовані на Сейшельських островах (122 г/особу/день), Тунісі (103,6 г/особу/день) продовольча безпека критично обмежена через комплекс чинників та Марокко (100,4 г/особу/день), що свідчить

про збалансоване харчування і доступ до якісних джерел протеїну у даних регіонах. Натомість найменше білку в раціоні спостерігається в Демократичній Республіці Конго (29 г/особу/день), Мадагаскарі (38,4 г/особу/день) та Еритреї (39,5 г/особу/день), де доступ до поживних продуктів обмежений і наявна можливість білкового голоду.

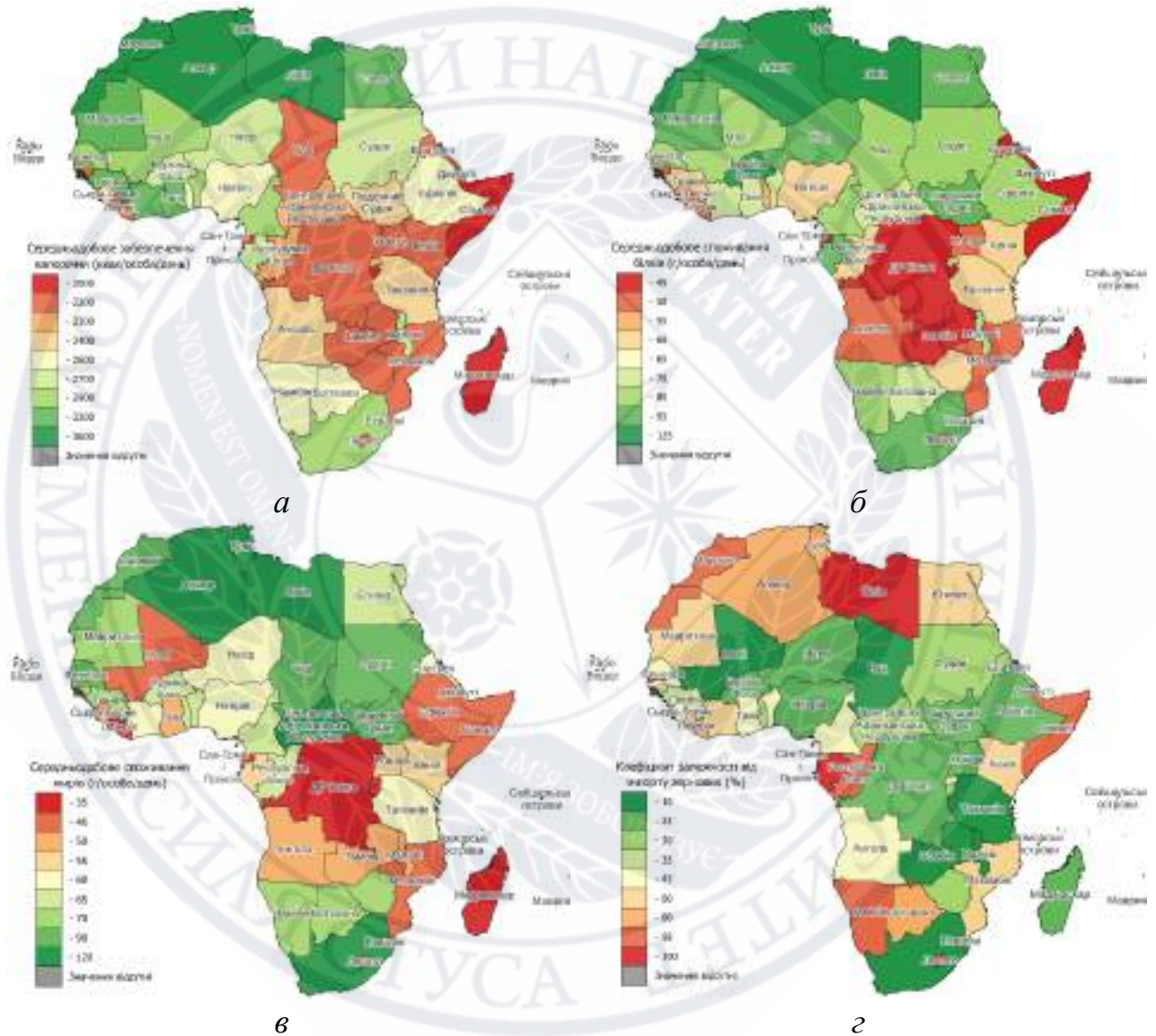

Рисунок 2.16 – Показники наявності продовольства у країнах Африки у 2023 році (а – рівень середньодобового забезпечення калоріями), (б – середньодобове споживання білків), (в – середньодобове споживання жирів), (з – коефіцієнт залежності від імпорту зернових).

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

Найбільше жирів, згідно з даними рисунку (рис. 2.16 в) у раціоні мають такі країни Африки: Лівія (115,9 г/особу/день), Маврикій (105,7 г/особу/день) та Туніс (103,3 г/особу/день), що відображає енергетичну насиченість раціону. Натомість найменше жирів в раціоні населення спостерігається в Бурунді (16,5 г/особу/день), Екваторіальній Гвінеї (18,2 г/особу/день) та Демократичній Республіці Конго (22,2 г/особу/день), що говорить про енергетичну недостатність харчування.

Щодо залежності від імпорту зернових (рис. 2.16 з), то найбільший показник мають: Джибуті (99,8 %), Гамбія (99,3 %) та Лесото (98,7 %), що свідчить про високу залежність від зовнішніх поставок продовольства. Натомість найменше залежать від імпортованих зернових Малаві (0,2 %), Танзанія (2,6 %) та Чад (4,3 %), де спостерігається відносно більша самозабезпеченість у виробництві основних харчових продуктів.

До категорії доступності віднесено показники, що характеризують економічні та соціальні можливості населення придбати або отримати їжу.

ВВП на душу населення (дол. США) відображає загальний рівень економічного розвитку країни та купівельну спроможність її громадян.

Частка продовольства в загальному імпорті (% у структурі імпорту) свідчить про важливість продовольчих товарів у зовнішній торгівлі та економічну чутливість країни до змін на світових ринках.

Індекс політичної стабільності та відсутності насильства оцінює політичне середовище, яке впливає на стабільність поставок, інвестиції в агросектор та функціонування ринків.

Частка населення з доступом до базових послуг питної води (% населення) визначає доступність найважливішого ресурсу для безпечного виробництва, приготування та споживання їжі.

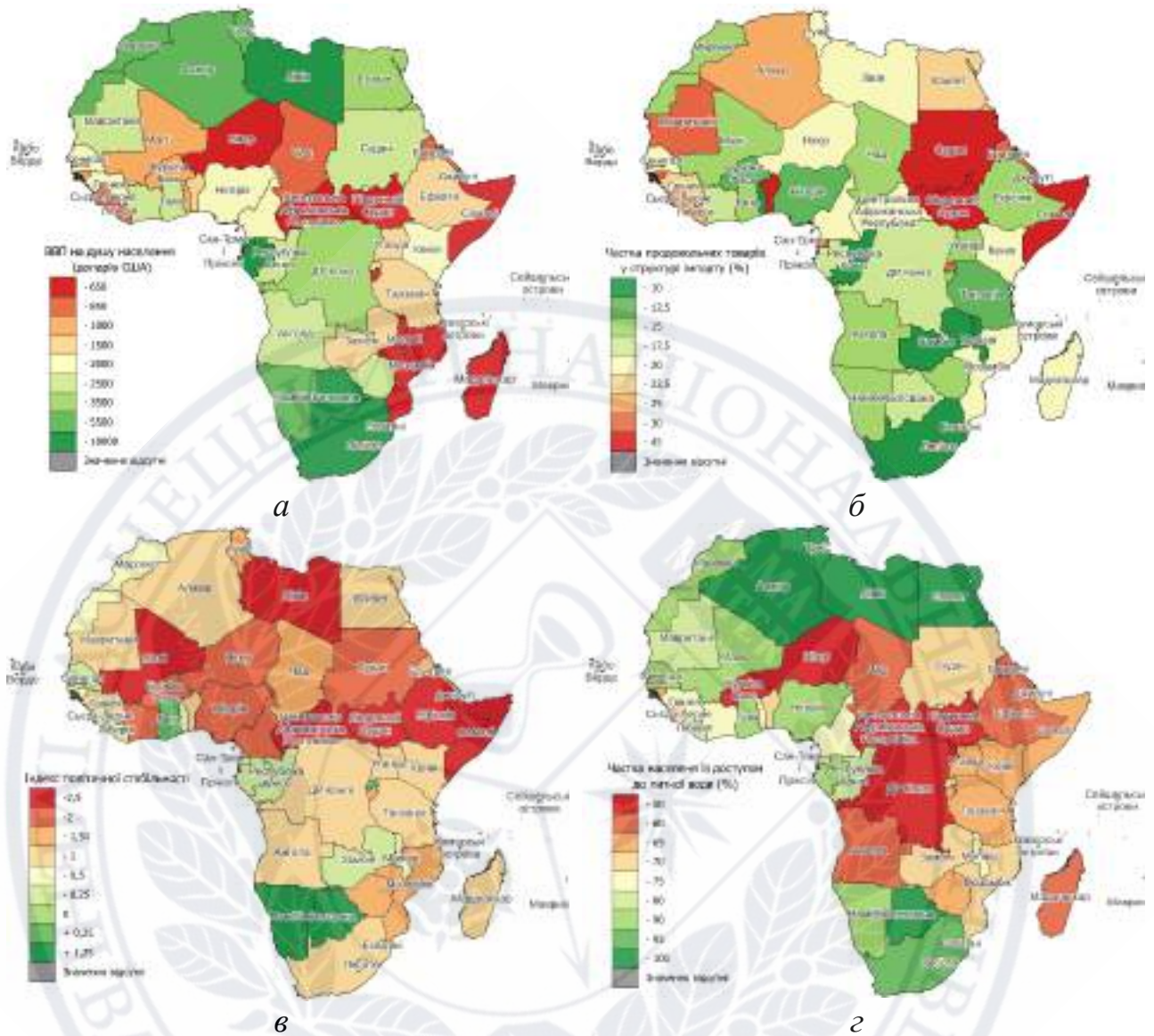

Рисунок 2.17 – Показники доступності продовольства у країнах Африки у 2023 році (а – рівень ВВП на душу населення), (б – частка продовольства у структурі імпорту), (в – індекс політичної стабільності), (г – частка населення із доступом до питної води).

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

Складові доступності продовольства у країнах Африки, представлені на рисунку 2.17 та демонструють різні тенденції. Таким чином, ВВП на душу населення (рис. 2.17 а), який відображає купівельну спроможність суспільства, найвищий на Сейшельських островах (17879 дол. США), Маврикію (11613 дол.

США) та Ботсвані (7820 дол. США), що свідчить про вищу купівельну спроможність для придбання продовольства. Натомість найвищий ризик недоступності продуктів харчування через бідність у Бурунді (193 дол. США), Центральній Африканській Республіці (496 дол. США) та Мадагаскарі (506 дол. США).

За даними продовольчої та сільськогосподарської організації (FAO), найбільше продовольчих товарів у загальній структурі імпорту (рис. 2.17 б) мають Сомалі (43,7%), Коморські острови (42,1%) та Джибуті (39,4%), що свідчить про обмеженість внутрішнього виробництва продовольчих товарів. Натомість відносно більша диверсифікація імпорту або самостійність продовольчої системи спостерігається у Конго (4,9%), Південній Африканській Республіці (6,6%) та Замбії (7,1%).

Рівень політичної стабільності (рис. 2.17 в) для усього континенту низький. Найгірша ситуація спостерігається у Сомалі (-2,6), Малі (-2,6) та Лівії (-2,4), що створює ризики для функціонування продовольчих ланцюгів. Вищі показники індексу політичної стабільності спостерігаються у Ботсвані (1,1), Кабо Верде (1) та Маврикію (0,9), де більш сприятливі умови для безперервного доступу до продовольства.

Високий рівень доступу до питної води (рис. 2.17 г) мають Лівія (100%), Єгипет (99%) та Маврикій (99%), у яких кращі санітарні умови, тому це позитивно впливає на здоров'я і харчову безпеку. Найгірша ситуація із доступом до питної води спостерігається у Центральній Африканській Республіці (34,4%), Демократичній Республіці Конго (35,2%) та Південному Судані (41%), де спостерігається обмежений доступ до безпечної питної води, що ускладнює можливість приготування поживної безпечної їжі для значної частини населення.

До категорії якості віднесено показники, що оцінюють стан харчування населення та наслідки споживання їжі для здоров'я.

Частка дітей із затримкою росту (% від кількості дітей до 5 років) є ключовим індикатором хронічного недоїдання і свідчить про тривалий дефіцит поживних речовин у раціоні, що має довгостроковий негативний вплив на здоров'я майбутніх поколінь.

Кількість людей з ожирінням (% від кількості населення) вказує на проблеми в структурі харчування, зокрема на нерівномірний доступ до якісної їжі, що призводить до одночасного співіснування недоїдання і надлишкової маси тіла – так званого подвійного тягара продовольчої незабезпеченості.

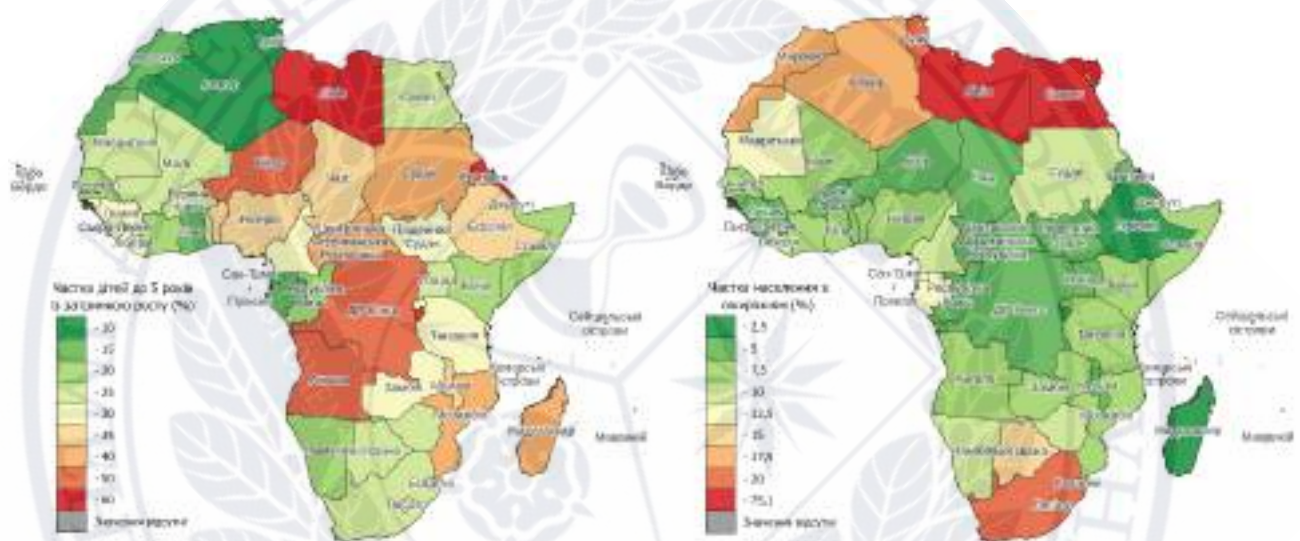

Рисунок 2.18 – Показники якості продовольства у країнах Африки у 2023 році (а – частка дітей до 5 років із затримкою росту), (б – частка населення з ожирінням).

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

З огляду на рисунок (рис. 2.18 а), найбільша частка дітей із затримкою росту у Бурунді (56,5%), Лівії (55,8%) та Еритреї (50,5%), що вказує на хронічне недоїдання і структурні проблеми харчової безпеки. Менша частка дітей із вадами росту та відповідно, вищий рівень якості харчування і розвитку населення спостерігається на Сейшельських островах (7,2%), в Алжирі (8,2%) та Маврикію (8,7).

Щодо населення з ожирінням (рис. 2.18 б), то найбільша його частка на Сейшельських островах (75,1%), на островах Сан-Томе і Принсіпі (39%) та в Єгипті (27,3%), що може свідчити про неправильну структуру харчування. Значно менша частка населення з наявним ожирінням спостерігається в Ефіопії (1,5%), Бурунді (2,3%) та Мадагаскарі (2,3%), що не є позитивним сигналом, бо має прямий зв'язок із недоїданням серед населення.

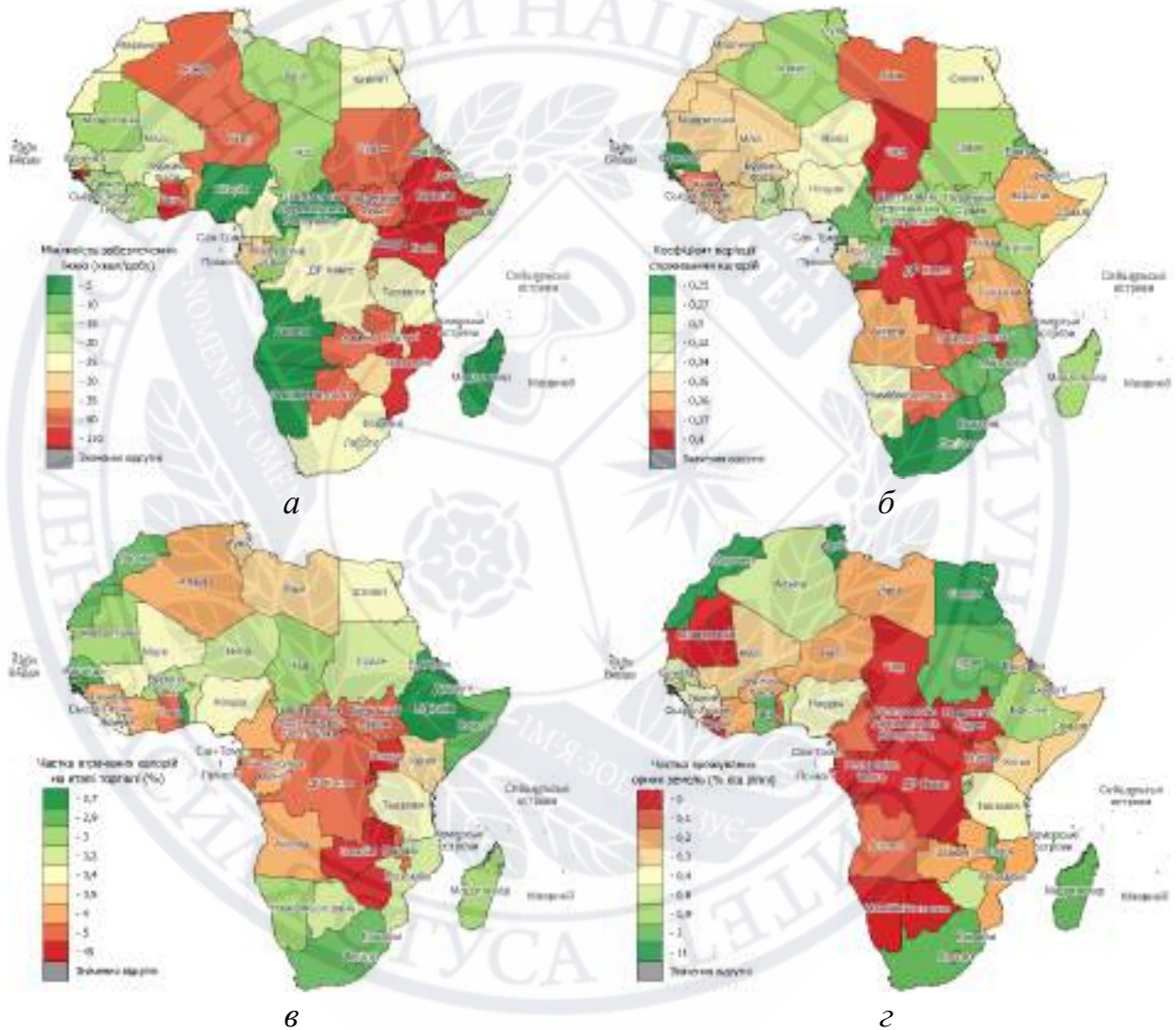

Рисунок 2.19 – Показники стійкості продовольства у країнах Африки у 2023 році (а – мінливість забезпечення їжею), (б – коефіцієнт варіації споживання калорій), (в – частка втрачених калорій на етапі торгівлі), (г – частка зрошувальних орних земель).

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

Категорія стійкості відображає здатність системи забезпечувати продовольчу безпеку у довгостроковій перспективі попри можливі кризи.

Мінливість забезпечення їжею (ккал/день) та коефіцієнт варіації споживання калорій оцінюють коливання доступності їжі та стабільність енергетичного постачання.

Втрати калорій на етапі роздрібної торгівлі (%) відображають ефективність системи зберігання, транспортування та реалізації продуктів.

Частка орних земель, що зрошуються (%) відображає стійкість аграрного виробництва до кліматичних коливань і можливість стабільного виробництва продовольства.

Складові стійкості продовольчих систем у країнах Африки, представлені на рисунку 2.19, демонструють різноспрямовані тенденції.

Таким чином, мінливість забезпечення їжею (рис. 2.19 а) є найвищою у Мозамбіку (110,3 ккал/день), Уганді (85,3 ккал/день) та Гані (66,6 ккал/день), що свідчить про велику нестабільність у доступі до продовольства через сезонні коливання або зовнішні шоки. Натомість найменші коливання спостерігаються у Мадагаскарі (1 ккал/день), Нігерії (1,2 ккал/день) та Анголі (1,2 ккал/день), що вказує на більш стабільне забезпечення населення продовольством. Водночас важливо зауважити, що стабільність не завжди означає високий рівень продовольчого забезпечення: у деяких країнах продовольча ситуація може залишатися стабільно низькою через хронічні дефіцити ресурсів.

Коефіцієнт варіації споживання калорій (рис. 2.19 б), який відображає нерівномірність розподілу їжі серед населення, є найвищим у Чаді (0,4), Малаві (0,4) та Демократичній Республіці Конго (0,39). Це свідчить про значні відмінності у споживанні продовольства між різними групами населення. Найнижчі показники варіації зафіксовано у Екваторіальній Гвінеї (0,11),

Сейшельських островах (0,23) та Сан-Томе і Принсіпі (0,24), де споживання продовольства є більш рівномірним.

Втрати калорій на етапі роздрібної торгівлі (рис. 2.19 в) є найбільшими у Зімбабве (41,62%), Замбії (33,09%) та Руанді (33,3%), що вказує на суттєві проблеми з інфраструктурою зберігання, логістикою та ефективністю продовольчих ланцюгів. Найнижчі втрати на етапі роздрібної торгівлі зафіксовано у Еритреї (1,51%), Гамбії (2,25%) та Ефіопії (2,27%). Однак це не обов'язково свідчить про вищий рівень розвитку інфраструктури. Швидше за все, такі низькі втрати є наслідком обмежених обсягів виробництва продовольства та значної частки домогосподарств, які вирощують продукцію не для торгівлі, а для власного споживання без тривалого транспортування чи зберігання.

Частка орних земель, що зрошуються (рис. 2.19 г), як важливий показник стійкості аграрного виробництва, є найвищою у Сан-Томе і Принсіпі (10,4%), Маврикію (9,5%), Марокко (4,4%) та Єгипті (4%). Це свідчить про більшу адаптивність аграрного сектору до кліматичних змін і можливість стабільного виробництва продовольства. Натомість найнижчі та майже нульові показники спостерігаються у країнах центральної та південної Африки що обмежує можливості стабільного сільськогосподарського виробництва в умовах нестабільних погодних умов.

Окремою узагальненою категорією аналізу стану продовольчої безпеки є поширеність недоїдання (% населення). Цей показник продовольчої та сільськогосподарської організації FAO відображає рівень голоду в країнах. Він демонструє частку населення, що систематично не отримує достатньої кількості калорій для задоволення мінімальних фізіологічних потреб. Висока поширеність недоїдання свідчить про глибокі структурні проблеми в аграрній сфері, економіці та системі соціального захисту, а також є прямим індикатором наявності голоду, що загрожує здоров'ю, розвитку та життєвим перспективам населення.

За даними, зображеними на рисунку 2.20, найменша поширеність недоїдання серед населення спостерігається на Сейшельських островах (1,26%), в Алжирі (2,14%) та Сенегалі (2,82%), що відображає високий рівень наявності, доступності, якості та сталості продовольчих систем у цих країн. Значно більша частка населення, яке недоїдає спостерігається у Сомалі (48,3%), Зімбабве (41,62%) та Мадагаскарі (41,26%).

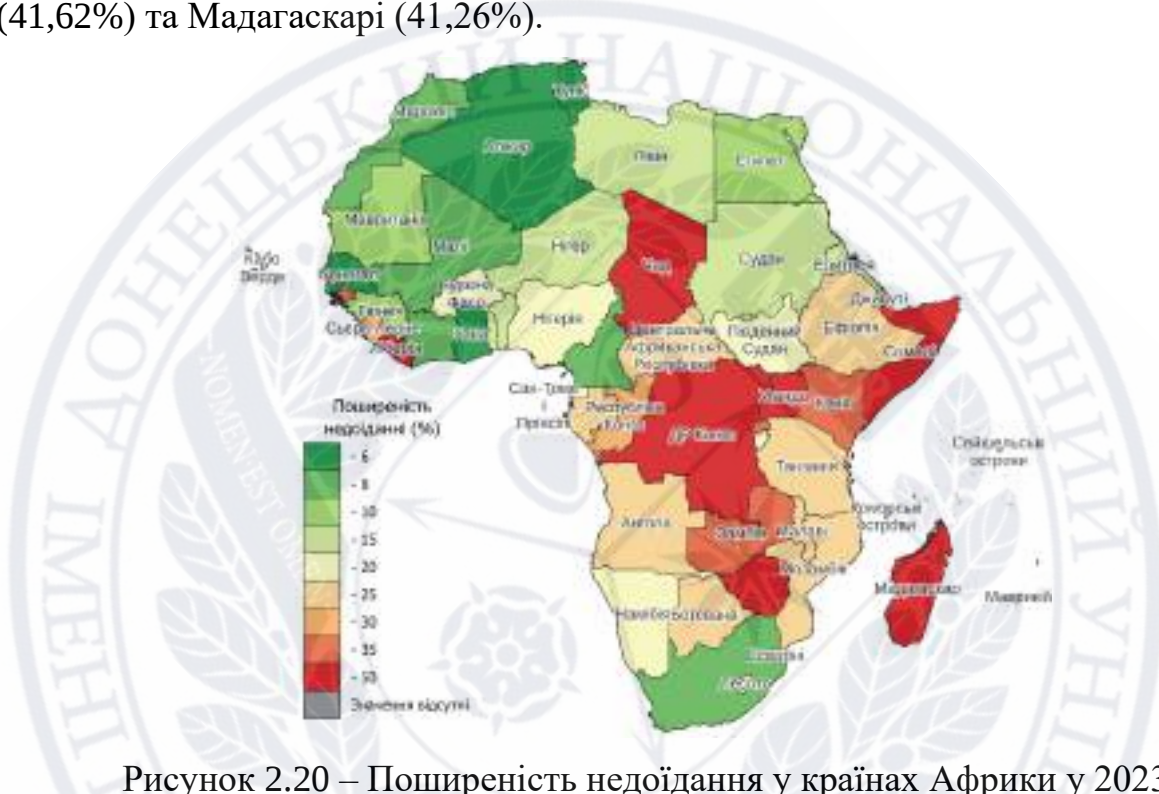

Рисунок 2.20 – Поширеність недоїдання у країнах Африки у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

Для об'єктивної побудови інтегрального індексу продовольчої безпеки країн Африки було проведено стандартизацію всіх вихідних даних з метою приведення їх до єдиного масштабу. Нормалізацію показників здійснювали за допомогою методу нормалізації даних у межах від мінімального до максимального значення, який дозволяє перетворити усі значення у діапазон від 0 до 1. Формула нормалізації для показників із позитивним впливом на продовольчу безпеку має вигляд:

$$X_{norm} = \frac{X - X_{min}}{X_{max} - X_{min}} \quad (2.1)$$

Для показників, що негативно впливають на продовольчу безпеку (зокрема, частка імпорту зернових у споживанні, частка продовольства в загальному імпорті, частка дітей із затримкою росту, частка людей з ожирінням, мінливість забезпечення їжею, коефіцієнт варіації споживання калорій, втрати калорій на етапі роздрібної торгівлі та поширеність недоїдання), нормалізоване значення було інвертовано за формулою:

$$X_{inv} = 1 - X_{norm} \quad (2.2)$$

Після нормалізації всі показники були згруповані за категоріями продовольчої безпеки: наявність, доступність, якість, стійкість та поширеність недоїдання. Кожній із цих категорій було надано рівнозначну вагу в інтегральному індексі – по 0,2.

У межах кожної категорії вага розподілялася рівномірно між її складовими:
Наявність:

- Середній рівень калорійної забезпеченості – 0,05
- Середнє споживання білків – 0,05
- Середнє споживання жирів – 0,05
- Коефіцієнт залежності від імпорту зернових – 0,05

Доступність:

- ВВП на душу населення – 0,05
- Частка продовольства в загальному імпорті – 0,05
- Індекс політичної стабільності та відсутності насильства – 0,05
- Частка населення з доступом до базових послуг питної води – 0,05

Якість:

- Частка дітей із затримкою росту – 0,1
- Кількість людей з ожирінням – 0,1

Стійкість:

- Мінливість забезпечення їжею – 0,05

- Коефіцієнт варіації споживання калорій – 0,05
- Втрати калорій на етапі роздрібної торгівлі – 0,05
- Частка орних земель, що зрошуються – 0,05

Поширеність недоїдання серед населення:

- Один показник із вагою – 0,2

Розрахунок інтегрального індексу продовольчої безпеки для кожної країни здійснювався за допомогою агрегування нормалізованих значень відповідно до їхніх вагових коефіцієнтів. Формула інтегрального розрахунку має вигляд:

$$FSI_i = \frac{\sum_{j=1}^n (X_{ij} \times W_j)}{\sum_{j=1}^n W_j} \quad (2.3)$$

де:

- FSI_i – інтегральний показник продовольчої безпеки для країни i ,
- X_{ij} – нормалізоване значення j показника для країни i ,
- W_j – вага j показника,
- n – кількість показників.

Таким чином, побудований індекс дозволяє комплексно та об'єктивно оцінити рівень продовольчої безпеки країн Африки на основі найбільш репрезентативних показників, навіть за умов обмеженості наявних офіційних індексів.

В результаті проведених розрахунків, маємо найвищий показник продовольчої безпеки у острівних країнах – Маврикій (0,8), Сейшельські острови (0,8) та материковому Тунісі (0,71). Дані країни мали кращі показники в усіх категоріях продовольчої безпеки. Найнижчі показники на африканському континенті спостерігаються у Демократичної Республіки Конго (0,39), Буруні (0,4) та Сомалі (0,43). Така ж тенденція спостерігалась і в показниках доступності, наявності, якості та сталості продовольчих систем даних країн.

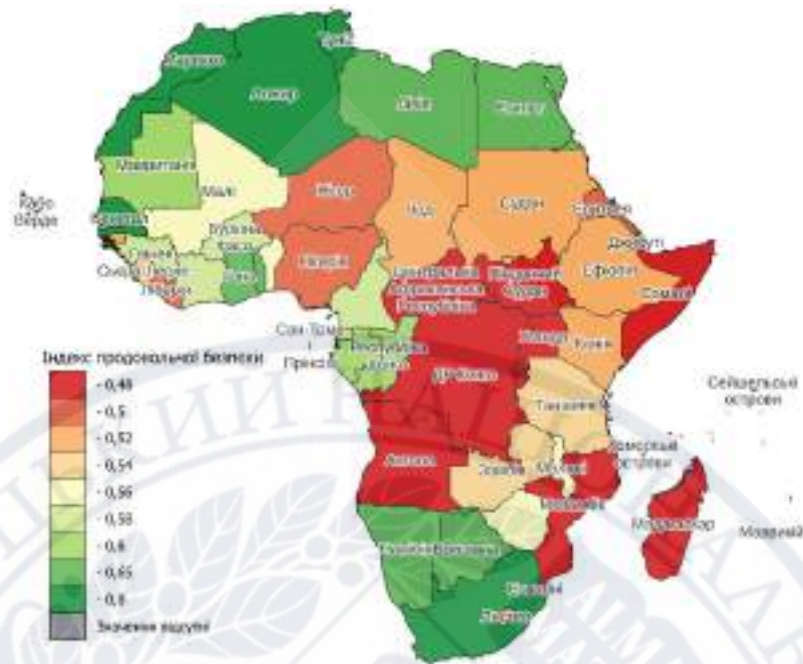

Рисунок 2.21 – Розрахований індекс продовольчої безпеки у країнах Африки у 2023 році.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38].

Аналіз регіональних відмінностей за складовими індексу продовольчої безпеки свідчить про помітну географічну нерівномірність продовольчої ситуації на Африканському континенті. Загалом кращі показники демонструють острівні невеликі держави, зокрема Маврикій, Сейшельські Острови, Кабо-Верде та Сан-Томе і Принсіпі, а також країни Північної Африки (Алжир, Марокко, Єгипет, Лівія) і держави Південної Африки (Південно-Африканська Республіка, Ботсвана та Намібія). Їхні відносно високі результати пояснюються комбінацією таких чинників, як вищий рівень економічного розвитку, розвинена інфраструктура, політична стабільність, доступ до базових послуг та диверсифіковані продовольчі системи.

Натомість найгірший стан продовольчої безпеки спостерігається у країнах Екваторіальної, Субсахарської та частково Сахарської Африки. Серед основних причин такої ситуації можна виділити: глибоку економічну відсталість, низький

рівень інвестицій у сільське господарство, недостатній розвиток інфраструктури (особливо в сільській місцевості), політичну нестабільність, часті збройні конфлікти, високі темпи приросту населення та кліматичні ризики (засухи, повені, деградація земель). Сукупність цих негативних факторів істотно обмежує можливості забезпечення стабільного виробництва, доступу та споживання продовольства.

Отримані результати створюють підґрунтя для подальшого глибшого аналізу – моделювання впливу економічних, соціальних, політичних та екологічних чинників на рівень продовольчої безпеки африканських країн. Такий підхід дозволить визначити ключові драйвери і бар'єри забезпечення продовольчої стабільності на континенті та сформулювати рекомендації щодо ефективної співпраці у цій сфері.

Комплексне моделювання чинників, що впливають на рівень продовольчої безпеки, є важливою складовою сучасних досліджень у сфері забезпечення продовольчих систем. Такий підхід дозволяє не лише виявити ключові детермінанти продовольчої безпеки, але й оцінити ступінь їхнього впливу на ситуацію в окремих країнах та регіонах. У випадку Африки, де продовольчі ризики мають комплексний характер і загострюються під впливом економічних, соціальних, політичних та екологічних викликів, застосування моделей багатфакторного аналізу є особливо актуальним.

У рамках даного дослідження було побудовано модель залежності рівня продовольчої безпеки африканських країн від різних груп факторів. Як залежну змінну використано інтегральний індекс продовольчої безпеки (FSI), розрахований у попередньому підрозділі на основі даних FAO.

Незалежні змінні згруповано за такими напрямками:

Економічні фактори:

- GDP – ВВП на душу населення (дол. США);
- INF – рівень інфляції (%);

- FIM – частка імпорту продовольства у загальній структурі імпорту (%);
- IER – співвідношення обсягів імпорту продовольства до експорту (коефіцієнт);
- FPC – імпорт продовольства на душу населення (дол. США).

Соціальні фактори:

- URB – рівень урбанізації (% населення у містах);
- HDI – індекс людського розвитку (ІЛР);
- UNE – рівень безробіття (%);
- POP – природний приріст населення (%).

Політичні фактори:

- WAR – наявність внутрішніх або зовнішніх конфліктів (бінарний показник);
- PST – індекс політичної стабільності та відсутності насильства/тероризму (оцінка за шкалою);
- PSI – загальний індекс політичної стабільності.

Екологічні фактори:

- YLD – врожайність зернових культур (ц/га);
- RFL – середня кількість опадів за рік (мм);
- DIS – кількість місяців у році з природними або антропогенними катастрофами.

Фактори взаємозв'язку з Україною:

- UKRFIM – частка українського продовольства у загальному імпорті продовольчих товарів (%);
- UKRDST – відстань між столицею країни та Києвом (км).

Вибір змінних обумовлений прагненням відобразити широкий спектр чинників, які впливають на формування продовольчої безпеки в Африці, а також

виявити можливі напрями співпраці між Україною та африканськими країнами для зміцнення стійкості їхніх продовольчих систем.

Для попереднього аналізу взаємозв'язків між досліджуваними змінними було побудовано кореляційну матрицю. Її мета полягала у виявленні ступеня лінійної залежності між факторами, що можуть впливати на рівень продовольчої безпеки в країнах Африки, а також для попередньої перевірки наявності багатоколінеарності серед незалежних змінних перед подальшим моделюванням.

У побудованій матриці коефіцієнти кореляції оцінювалися за шкалою від -1 до $+1$: позитивні значення вказують на прямий зв'язок між змінними, негативні – на обернений зв'язок, а значення, близькі до нуля, свідчать про відсутність істотної залежності. Особливу увагу приділено парам змінних із високою (понад $\pm 0,7$) або помірною ($\pm 0,5$ – $0,7$) кореляцією, оскільки такі випадки можуть свідчити про ризик багатоколінеарності при подальшому побудові регресійної моделі.

Кореляційний аналіз показав, що найбільш суттєві прямі залежності спостерігаються між індексом продовольчої безпеки (FSI) та індексом людського розвитку (HDI) (коефіцієнт кореляції $r = 0,41$), що свідчить про тісний зв'язок між загальним рівнем соціально-економічного розвитку країн та рівнем їх продовольчої забезпеченості. Дещо нижчий кореляційний зв'язок (коефіцієнт кореляції $r = 0,40$) між індексом продовольчої безпеки (FSI) та індексом політичної стабільності та відсутності насильства/тероризму (PST), що свідчить про негативний вплив військових дій на території африканських країн на стан продовольчої безпеки. Рівень ВВП на душу населення (GDP) має суттєвий вплив на індекс продовольчої безпеки (коефіцієнт кореляції $r = 0,39$), що також свідчить про вплив економічної забезпеченості населення країн на забезпеченість продовольством.

Таблиця 2.1 – Кореляційна матриця індексу продовольчої безпеки та досліджуваних факторів.

	FSI	GDP	INF	FIM	IER	FPC	URB	HDI	UNE	POP	WAR	PST	PSI	YLD	RFL	DIS	UKRFIM	UKRDST
FSI	1																	
GDP	0,39	1																
INF	-0,07	-0,07	1															
FIM	-0,11	-0,12	0,04	1														
IER	0,00	-0,03	0,02	0,04	1													
FPC	0,38	0,76	-0,07	0,05	-0,02	1												
URB	0,27	0,50	-0,12	-0,02	-0,02	0,29	1											
HDI	0,41	0,79	-0,06	-0,23	-0,06	0,48	0,59	1										
UNE	-0,10	0,31	0,01	0,04	0,00	0,12	0,47	0,44	1									
POP	-0,37	-0,66	0,01	0,06	0,02	-0,53	-0,38	-0,74	-0,46	1								
WAR	-0,11	-0,17	0,03	0,07	0,05	-0,19	-0,07	-0,16	0,01	0,21	1							
PST	0,40	0,41	-0,15	-0,15	-0,04	0,35	0,28	0,49	0,05	-0,44	-0,61	1						
PSI	0,30	0,47	-0,13	-0,08	-0,08	0,40	0,27	0,47	0,04	-0,44	-0,50	0,89	1					
YLD	0,26	0,40	-0,05	-0,19	-0,05	0,31	0,05	0,47	0,07	-0,45	-0,18	0,18	0,16	1				
RFL	-0,15	0,09	-0,05	-0,11	0,00	0,06	-0,04	-0,06	-0,36	0,10	-0,38	0,24	0,21	0,03	1			
DIS	-0,22	-0,22	0,14	-0,09	-0,03	-0,21	-0,20	-0,19	-0,07	0,26	0,30	-0,35	-0,26	-0,06	-0,13	1		
UKRFIM	0,03	0,07	0,01	-0,09	-0,05	0,00	0,17	0,27	0,27	-0,22	0,23	-0,23	-0,25	0,29	-0,32	0,02	1	
UKRDST	-0,10	0,15	0,00	-0,27	-0,02	0,07	-0,20	-0,01	0,01	-0,04	-0,30	0,30	0,32	0,01	0,25	0,11	-0,46	1

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38, 42, 49, 50, 60].

Взаємозв'язок між часткою українського продовольства у загальному імпорті продовольчих товарів (UKRFIM) демонструє низький кореляційний зв'язок ($r = 0,03$), що свідчить про слабкий вплив українського експорту на загальний обсяг імпорту продовольства до африканських країн. Такий результат може бути наслідком обмеженої географії постачань, нестабільності торговельних маршрутів, логістичних бар'єрів та недостатньої інтеграції українських виробників у локальні ринки Африки. У зв'язку з цим виникає об'єктивна потреба активізувати економічні партнерства, розширювати

торговельні відносини та розвивати нові канали взаємодії. Розбудова стійких економічних зв'язків дозволить не лише збільшити присутність української агропродукції на африканських ринках, а й сприятиме зміцненню продовольчої безпеки на континенті. Зважаючи на стратегічний інтерес Африки до забезпечення стабільного доступу до якісного та доступного продовольства, Україна має реальний потенціал для посилення свого впливу в регіоні за умови цілеспрямованої та взаємовигідної зовнішньоекономічної політики.

Також кореляційний аналіз продемонстрував відносно високу позитивну кореляцію між рівнем урбанізації (URB) та індексом людського розвитку (HDI) ($r = 0,59$), що вказує на те, що урбанізовані країни зазвичай мають кращі соціально-економічні показники, що позитивно впливають і на продовольчу безпеку. Дуже високу кореляцію спостерігається між політичною стабільністю (PST) та індексом політичної стабільності і відсутності насильства (PSI) ($r = 0,89$), що є очікуваним, враховуючи близькість змісту цих змінних.

Натомість виявлено і негативні взаємозв'язки, зокрема між рівнем політичної стабільності (PSI) та поширеністю конфліктів на території країни (WAR) ($r = -0,45$). Це вказує на те, що із зростанням політичної нестабільності та конфліктності погіршується ситуація із забезпеченням населення базовими потребами, включно з продовольством.

Більшість інших змінних демонструють слабкі або помірні кореляційні зв'язки (коефіцієнти не перевищують 0,4 за модулем), що загалом свідчить про відносну незалежність факторів і дозволяє їх використання у подальшому моделюванні без істотної загрози багатоколінеарності. Така структура кореляційних зв'язків підтверджує доцільність обраного набору змінних для побудови моделі оцінки впливу різних чинників на рівень продовольчої безпеки в країнах Африки.

На основі зібраних даних була побудована панельна модель із фіксованими ефектами, яка описує залежність рівня продовольчої безпеки (FSI) країн Африки

від комплексу економічних, соціальних, політичних, екологічних чинників та факторів співпраці з Україною. Рівняння моделі має вигляд:

$$\begin{aligned} FSI_{it} = & 0,5645 + 0,020 \cdot GDP_{it} + 0,0013 \cdot INF_{it} - 0,0064 \cdot FIM_{it} + 0,0007 \cdot \\ & IER_{it} + 0,0011 \cdot FPC_{it} + 0,0139 \cdot URB_{it} + 0,0227 \cdot HDI_{it} - 0,0186 \cdot \\ & UNE_{it} + 0,0004 \cdot POP_{it} + 0,0065 \cdot WAR_{it} - 0,0001 \cdot PST_{it} + 0,0015 \cdot \\ & PSI_{it} - 0,0061 \cdot YLD_{it} - 0,0067 \cdot RFL_{it} - 0,0012 \cdot DIS_{it} - 0,0007 \cdot \\ & UKRFIM_{it} - 0,0071 \cdot UKRDST_{it} + \mu_i + \lambda_t \end{aligned} \quad (2.4)$$

де:

- FSI_{it} – індекс продовольчої безпеки для країни i у рік t ,
- Пояснювальні змінні – економічні (GDP , INF , FIM , IER , FPC), соціальні (URB , HDI , UNE , POP), політичні (WAR , PST , PSI), екологічні (YLD , RFL , DIS) чинники та фактори співпраці з Україною ($UKRFIM$, $UKRDST$);
- μ_i – фіксований ефект кожної країни (контроль незмінних у часі особливостей країни);
- λ_t – фіксований ефект року (контроль загальних для всіх країн подій у певний рік, наприклад, глобальні економічні кризи або пандемії).

На основі побудованої моделі залежності рівня продовольчої безпеки від сукупності економічних, соціальних, політичних, екологічних чинників та факторів співпраці з Україною було розраховано теоретичний індекс продовольчої безпеки для країн Африки у 2014–2023 роках. Розрахунок здійснювався шляхом підстановки фактичних значень незалежних змінних та врахованих фіксованих ефектів країн (μ_i) і років (λ_t) у рівняння моделі.

Порівняння теоретичних і фактичних значень індексу продовольчої безпеки, зображене на рисунку 2.22, засвідчило високу точність моделювання: середнє відхилення становить лише 0,0006. Це свідчить про адекватність обраної специфікації моделі та правильний добір пояснювальних змінних.

Результати порівняння фактичних та теоретичних значень представлені на рисунку 2.22, що наочно демонструє високий ступінь відповідності між розрахованим і реальним індексом продовольчої безпеки.

На рисунку 2.22 представлено графік залежності між фактичним та теоретичним індексами продовольчої безпеки для країн Африки у 2014–2023 роках. Кожна точка відображає співвідношення між розрахованими фактичними та теоретичними значеннями індексу для окремої країни в окремому році. Побудована трендова лінія із коефіцієнтом детермінації $R^2=0,7424$ свідчить про достатньо високий рівень відповідності моделі фактичним даним.

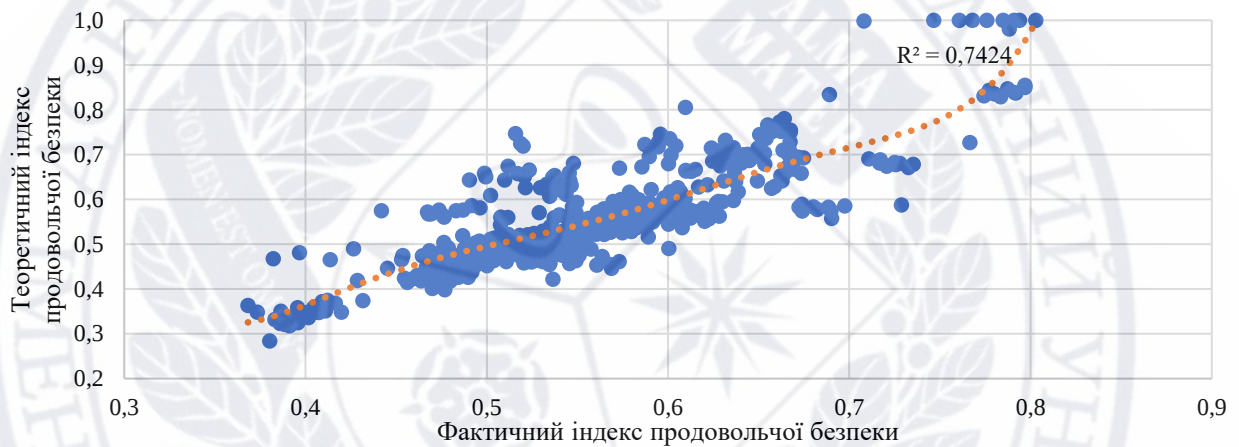

Рисунок 2.22 – Співвідношення теоретичного та фактичного рівня індексу продовольчої безпеки країн Африки у 2014–2023 роках.

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38, 42, 49, 50, 60].

Найтісніший зв'язок між фактичним і теоретичним індексами спостерігається у країнах, де фактичний індекс продовольчої безпеки знаходиться в діапазоні 0,45–0,65. У цьому проміжку відхилення між теоретичними та фактичними значеннями є мінімальним, що підтверджує адекватність моделі для основної маси країн із середнім рівнем продовольчої безпеки.

У країнах із низьким рівнем продовольчої безпеки (фактичний індекс нижче 0,45) теоретичний індекс зазвичай недооцінює фактичний рівень

продовольчої безпеки. Це може бути зумовлено специфічними локальними особливостями, які не були повною мірою враховані в моделі. Натомість у країнах із високими значеннями фактичного індексу (понад 0,65) модель перевищує фактичні показники, що може свідчити про оптимістичну оцінку за рахунок високих макроекономічних або соціальних індикаторів при наявності окремих структурних проблем.

Для оцінки достовірності побудованої економетричної моделі залежності індексу продовольчої безпеки від досліджуваних чинників було здійснено регресійний аналіз, результати якого представлені у таблиці 2.2

Таблиця 2.2 – Оцінка достовірності економетричної моделі залежності глобального індексу продовольчої безпеки від досліджуваних факторів.

Регресійна статистика	
Коефіцієнт кореляції (множинний R)	0,8842
Коефіцієнт детермінації R ²	0,7819
Нормований R ²	0,7752
Стандартна помилка	0,0566
Спостереження	540

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38, 42, 49, 50, 60].

Коефіцієнт множинної кореляції R становить 0,8842, що свідчить про наявність помірного прямого зв'язку між значеннями індексу продовольчої безпеки та факторами впливу. Значення коефіцієнта детермінації R² дорівнює 0,7819, що означає, що близько 78,19% варіації індексу продовольчої безпеки може бути пояснена змінними, включеними до моделі. Нормоване значення R² становить 0,7752, що враховує кількість незалежних змінних у моделі і свідчить про деяке зниження пояснювальної здатності при корекції на їхню кількість.

Стандартна похибка моделі дорівнює 0,0566, що є відносно невеликим значенням у контексті нормалізованих даних і підтверджує прийнятну точність оцінок.

Для подальшої оцінки адекватності побудованої економетричної моделі було проведено дисперсійний аналіз, результати якого наведені у таблиці 2.3.

Згідно з отриманими даними, значення F-критерію складає 117,2140 при рівні значущості, що практично дорівнює нулю ($3,6E-161$), що свідчить про високу статистичну значущість моделі.

Таблиця 2.3 – Оцінка достовірності моделі залежності глобального індексу продовольчої безпеки від досліджуваних факторів за критерієм Фішера

Дисперсійний аналіз	df	SS	MS	F	Значимість F
Регресія	17	6,0079	0,3755	117,2104	$3,6E-161$
Залишок	523	1,6755	0,0032		
Разом	540	7,6834			

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38, 42, 49, 50, 60].

Це дозволяє зробити висновок, що побудована регресійна модель загалом є релевантною і пояснює залежність глобального індексу продовольчої безпеки від сукупності досліджуваних факторів. Таким чином, нульову гіпотезу про відсутність зв'язку між незалежними змінними та рівнем продовольчої безпеки можна впевнено відхилити.

Важливим також є розподіл сум квадратів: 6,0079 припадає на регресію, а 1,6755 – на залишок, що свідчить про те, що хоча модель і пояснює частину варіації залежної змінної, залишається суттєвий простір для впливу інших, не врахованих у моделі факторів.

Для глибшого розуміння впливу окремих чинників на рівень продовольчої безпеки було здійснено оцінку параметрів регресійної моделі, результати якої

наведено в таблиці. Аналіз отриманих коефіцієнтів, їхніх стандартних похибок, t -статистик та рівнів значущості дав змогу визначити, які саме змінні мають істотний вплив на формування індексу продовольчої безпеки на Африканському континенті.

Таблиця 2.4 – Оцінка достовірності моделі залежності глобального індексу продовольчої безпеки від досліджуваних факторів за критерієм Стьюдента

	Коефіцієнти	Стандартна помилка	t – статистика	P-значення	Нижні 95%	Верхні 95%
Y – перетинання	0,5645	0,0085	65,5320	4,00E-20	0,5398	0,5732
GDP	0,0201	0,0055	3,6417	0,0003	0,0093	0,0310
INF	0,0013	0,0014	0,9496	0,3427	-0,0014	0,0041
FIM	-0,0064	0,0029	-2,1933	0,0287	-0,0122	-0,0007
IER	0,0007	0,0012	0,5537	0,5800	-0,0017	0,0031
FPC	0,0011	0,0051	0,2096	0,8341	-0,0089	0,0110
URB	0,0139	0,0096	1,4432	0,1496	-0,0050	0,0328
HDI	0,0227	0,0095	2,3801	0,0177	0,0040	0,0414
UNE	-0,0186	0,0057	-3,2750	0,0011	-0,0297	-0,0074
POP	0,0004	0,0062	0,0564	0,9550	-0,0118	0,0125
WAR	0,0065	0,0027	2,4209	0,0158	0,0012	0,0117
PST	-0,0001	0,0083	-0,0084	0,9933	-0,0164	0,0162
PSI	0,0015	0,0083	0,1845	0,8537	-0,0148	0,0179
YLD	-0,0061	0,0036	-1,6997	0,0898	-0,0131	0,0009
RFL	-0,0067	0,0053	-1,2554	0,2099	-0,0171	0,0038
DIS	-0,0012	0,0016	-0,7740	0,4393	-0,0044	0,0019
UKRFIM	-0,0007	0,0022	-0,3123	0,7549	-0,0050	0,0036
UKRDST	-0,0071	0,0091	-0,7801	0,4357	-0,0249	0,0108

Джерело: побудовано автором на основі аналітичної інформації [38, 42, 49, 50, 60].

Згідно з результатами регресійного аналізу, статистично значущими на рівні 5% виявилися такі змінні: ВВП на душу населення (GDP), індекс людського

розвитку (HDI), середнє споживання продовольства на душу населення (FIM) та наявність воєнних конфліктів (WAR). Зокрема, ВВП на душу населення та індекс людського розвитку мають позитивний вплив на індекс продовольчої безпеки, що відповідає теоретичним очікуванням: економічно заможніші країни та ті, що мають вищий рівень розвитку людського капіталу, здатні забезпечити кращий доступ населення до якісного харчування. Натомість негативний знак коефіцієнта для середнього споживання продовольства може свідчити про особливості структури споживання або нерівномірний розподіл продовольчих ресурсів у ряді країн. Позитивний вплив воєнних конфліктів на рівень продовольчої безпеки виглядає парадоксальним і може бути пов'язаний із тим, що деякі країни, незважаючи на внутрішні конфлікти, отримують значну міжнародну продовольчу допомогу, яка тимчасово покращує їхні показники забезпеченості.

Інші змінні, зокрема рівень урбанізації (URB), рівень безробіття (UNE), політична стабільність (PSI), врожайність зернових (YLD), втрати продовольства на етапі роздрібної торгівлі (RFL), кількість природних та технологічних катастроф (DIS), а також чинники взаємозв'язку з Україною (UKRFIM, UKRDST), не виявили статистичної значущості в межах моделі на традиційному рівні 5%. Це може свідчити як про складність їхнього впливу, так і про можливі специфічні особливості окремих країн, що не дозволяють отримати стабільні оцінки для всього континенту.

Аналіз довірчих інтервалів для оцінених коефіцієнтів показав, що для статистично значущих змінних ці інтервали не включають нуль, що підтверджує надійність зроблених висновків.

Таким чином, результати моделювання свідчать про те, що ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки відіграють насамперед економічний добробут населення та рівень загального розвитку, тоді як інші фактори мають більш складний, нерівномірний або опосередкований вплив. Це вказує на необхідність

комплексного підходу до розробки стратегій підвищення продовольчої безпеки в Африці з урахуванням регіональної специфіки.

Висновки до розділу 2

На основі проведеного ґрунтовного аналізу демографічних, економічних, соціальних, політичних та екологічних аспектів розвитку африканських країн, а також оцінки стану і перспектив торгівлі продовольчими товарами між Україною та Африкою, можна зробити низку важливих узагальнень щодо рівня продовольчої безпеки на Африканському континенті та факторів, що на неї впливають.

Перш за все, Африка є регіоном з одним із найвищих у світі темпів приросту населення, що формує стрімке зростання попиту на продовольчі ресурси. Прогнозоване збільшення чисельності населення до понад 2,49 млрд осіб у 2050 році створює серйозні виклики для національних продовольчих систем, які наразі характеризуються недостатнім рівнем розвитку, технологічною відсталістю, інфраструктурною незабезпеченістю та високою залежністю від зовнішнього імпорту. Хоча в багатьох країнах спостерігається зниження смертності та зростання тривалості життя, що позитивно позначається на загальному демографічному балансі, це також підсилює навантаження на продовольчі системи та соціальні інститути.

Аналіз зовнішньої торгівлі продовольчими товарами країн Африки свідчить про суттєву і стійку залежність континенту від імпорту базових харчових продуктів. Упродовж 2014–2023 років обсяг імпорту стабільно перевищував обсяги експорту, що відображено у значному й зростаючому торговельному дефіциті. У 2023 році цей дефіцит досяг рекордного значення – 74,27 млрд доларів США. Зокрема, країни на кшталт Марокко, Алжиру та Єгипту є найбільшими імпортерами продовольства. Водночас лише декілька країн,

зокрема Кот-д'Івуар, Малаві та Гана, демонструють позитивне сальдо зовнішньої торгівлі продовольством. Така ситуація ставить континент у вразливе становище в умовах глобальних шоків – зокрема зростання цін на продовольство, порушення логістики через воєнні конфлікти та зміни клімату.

Структура імпорту продовольства Африки демонструє високу залежність від окремих товарних груп: зернові культури, жири та олії, цукор, молочні продукти і риба є ключовими імпортними позиціями. Водночас географічна структура показує, що основні обсяги імпорту припадають на обмежену кількість країн, тоді як інші демонструють поступове зростання своїх ринкових часток, що свідчить про розширення споживчого попиту по всьому континенту.

У цьому контексті торгівля продовольчими товарами між Україною та країнами Африки має стратегічне значення. Україна, як потужний експортер зернових і олійних культур, відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки окремих африканських країн. До 2021 року Україна демонструвала стабільно позитивне торговельне сальдо у цьому напрямку. Однак через повномасштабну війну у 2022–2023 роках обсяги експорту суттєво знизились, що призвело до падіння частки українського продовольства в імпорті Африки – з 4,64% у 2019 році до 1,46% у 2023 році. Незважаючи на це, такі країни як Єгипет, Туніс, Лівія, Кенія та Ефіопія залишаються найбільшими споживачами української агропродукції, зокрема пшениці, кукурудзи, м'яса птиці та олійних культур. Це підкреслює високий потенціал для відновлення й розширення економічного партнерства, особливо в умовах, коли Африка прагне диверсифікувати джерела імпорту продовольства.

Комплексна оцінка продовольчої безпеки країн Африки була здійснена на основі розробленого інтегрального індексу, який охоплює п'ять основних категорій: наявність, доступність, якість, стійкість та поширеність недоїдання. Результати обчислень демонструють суттєві регіональні відмінності: найвищий рівень продовольчої безпеки мають острівні країни (Маврикій, Сейшельські

острови) та країни Північної і Південної Африки (Туніс, Алжир, ПАР), тоді як найнижчі показники характерні для Демократичної Республіки Конго, Бурунді та Сомалі.

Моделювання впливу чинників на рівень продовольчої безпеки підтвердило, що ключовими детермінантами є економічні й соціальні показники, зокрема ВВП на душу населення, індекс людського розвитку та рівень безробіття. Політична стабільність та наявність збройних конфліктів також впливають на ситуацію, хоч і з меншим ступенем статистичної значущості. Цікаво, що деякі країни навіть у стані конфлікту демонструють покращення показників продовольчої безпеки завдяки значним обсягам гуманітарної допомоги. Фактори, пов'язані зі співпрацею з Україною, у загальній моделі не виявились статистично значущими, проте це не зменшує їхнього практичного значення, особливо в умовах перебоїв із глобальним постачанням продуктів.

Таким чином, результати дослідження підтверджують, що продовольча безпека країн Африки формується під впливом широкого кола факторів – від демографічних змін до політичної стабільності, від економічного розвитку до екологічної вразливості. Стратегічне партнерство з країнами, здатними забезпечувати поставки базових харчових товарів – зокрема з Україною – є важливим інструментом зміцнення стійкості продовольчих систем на континенті. Подальша розбудова логістичних, торговельних та інституційних зв'язків між Україною та Африкою відкриває нові можливості для покращення продовольчої ситуації на континенті та зміцнення міжнародного співробітництва у цій критично важливій сфері.

РОЗДІЛ 3

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З КРАЇНАМИ АФРИКИ У ЗМІЦНЕННІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ

3.1 Основні виклики у співпраці України та Африки

У контексті зміцнення глобальної продовольчої безпеки виявлення проблем у співпраці між Україною та країнами Африки є вкрай актуальним. Україна традиційно забезпечувала значну частину імпорту базових харчових продуктів до багатьох африканських країн, зокрема зернових, олійних культур та м'яса птиці, тоді як Африка виступає перспективним ринком для диверсифікації українського експорту.

Однак, попри взаємну зацікавленість, співпраця ускладнюється низкою викликів, що обмежують обсяги торгівлі та її стабільність. Війна в Україні стала ключовим геополітичним чинником, що суттєво вплинув на глобальну продовольчу систему. Внаслідок бойових дій зменшилося виробництво в аграрному секторі через втрати посівних площ, руйнування техніки, інфраструктури та забруднення земель мінами [29].

Блокада Чорного моря та основних портів призвела до збоїв у постачанні українських зернових і олій, що критично вдарило по країнах Африки – зокрема Єгипту, Лівії, Тунісу та Ефіопії – які значною мірою залежали від цього імпорту. На тлі глобального дефіциту продовольства це спричинило інфляцію, зростання цін на продукти та добрива, що, своєю чергою, поглибило бідність і соціальну нестабільність [2; 62].

Загалом, продовольча криза, що виникла внаслідок війни, виявила вразливість міжнародної торговельної системи та підкреслила необхідність стратегічного партнерства між Україною та Африкою як одного з елементів стабілізації глобального агропродовольчого ринку.

Окрім впливу війни в Україні, на продовольчу безпеку в Африці серйозно впливають внутрішні збройні конфлікти та нестабільність. Боротьба за доступ до природних ресурсів – золота, урану, нафти, алмазів – поєднується зі слабкістю інституцій, що робить багато країн континенту вразливими до зовнішнього впливу. Геополітичне суперництво між росією, Китаєм, США та ЄС загострює ситуацію: росія використовує ПВК «Вагнер» для підтримки авторитарних режимів і контролю над копальнями, посилюючи нестабільність у Судані, ЦАР, Лівії та Малі [14].

У таких умовах розвиток співпраці між Україною та африканськими державами у сфері продовольчої безпеки ускладнений через кілька факторів. Нестійкість урядів і часті перевороти унеможливають довгострокове планування контрактів. Руйнування інфраструктури в зонах бойових дій часто перешкоджає фізичному доставлянню продукції. Також росія активно використовує антизахідні наративи, підкріплені історичним травматизмом колоніального минулого, що заважає Україні закріпитися як незалежному та надійному партнеру.

Паралельно з цим Китай активно інвестує у стратегічні активи на континенті, посилюючи залежність окремих країн від власної економіки. США й ЄС більше фокусуються на «м'якій силі» – допомозі та демократизації, що поступається прямому втручанню конкурентів. Це створює складне політичне середовище для налагодження стабільної економічної співпраці з Україною [51].

До цього додаються логістичні бар'єри. З українського боку основною проблемою є блокування портів Чорного моря, що значно ускладнило морське транспортування продовольства. Вартість перевезення до африканських портів суттєво зросла, що знижує конкурентоспроможність української продукції. З боку Африки – проблеми полягають у зношеності доріг і залізниць, слабкій електромережі, поганому митному регулюванні та високому рівні корупції. Логістичні мережі часто орієнтовані на вивезення сировини, а не на ефективне

забезпечення внутрішнього споживання, що підвищує витрати на розподіл імпортованих товарів і стримує розвиток партнерства з Україною [29, 34].

Ще одним важливим викликом у розвитку українсько-африканської співпраці є тарифні та нетарифні обмеження, які значно ускладнюють доступ до ринків. Середня ставка мита на аграрну продукцію в багатьох країнах Африки становить 20–30%, а в окремих — перевищує 80–90% (Зімбабве, ДР Конго, Єгипет), що суттєво знижує цінову привабливість українського експорту.

Крім того, країни Африки активно використовують нетарифні інструменти — ліцензування, фітосанітарні вимоги, сертифікацію, що створює додаткові витрати для українських експортерів. Водночас і Україна обмежує імпорт з Африки в окремих секторах, зокрема аграрному, текстильному та хімічному, що стримує доступ африканських товарів на український ринок. Такі бар'єри обмежують потенціал двосторонньої торгівлі, незважаючи на її стратегічне значення для обох сторін [8].

3.2 Перспективи розвитку відносин між Україною та Африкою у сфері продовольчої безпеки

Всупереч масштабним викликам, що постають перед стабільною та продуктивною співпрацею між Україною та африканськими країнами — таким як збройні конфлікти, логістичні бар'єри, тарифні обмеження, політична нестабільність — обидві сторони мають суттєвий потенціал для розвитку стратегічного партнерства у сфері продовольчої безпеки. В умовах глобалізації, яка не лише прискорює поширення світогосподарських криз, а й створює передумови для консолідації зусиль з їх подолання, продовольча безпека набуває глобального характеру. Україна, з огляду на її аграрний потенціал, може відігравати ключову роль у формуванні стійкої світової продовольчої системи.

Україна, навіть попри війну, залишається одним із провідних експортерів продовольства у світі. За оцінками Міністерства економіки, до 2022 року наша країна змогла забезпечувати харчами понад 400 млн осіб. Навіть у складних умовах повномасштабної війни вітчизняний аграрний сектор продемонстрував вражаючу стійкість. Україна забезпечувала виробництво соняшникової олії, експортувала насіння ріпаку, зернових та інших культур. Успішні ініціативи, на кшталт «Grain from Ukraine» та «Чорноморської зернової угоди», дозволили забезпечити тимчасові, але ефективні поставки аграрної продукції до країн Північної Африки, Близького Сходу та Азії, суттєво впливаючи на стримування світових цін на продовольство.

Ціна і якість української продукції є одним із ключових аргументів на користь поглиблення співпраці. Продукція українського аграрного сектору часто має нижчу вартість у порівнянні з конкурентами з інших країн, зберігаючи при цьому високі якісні показники. Для більшості країн Африки, які стикаються з продовольчою нестачею, поєднання якості та доступної ціни є визначальним критерієм у виборі постачальника. З огляду на це, Україна має потенціал покрити ще більшу частку продовольчих потреб африканського континенту.

Водночас перспективним є і зворотній вектор – імпорт до України продукції, яка тут не вирощується або вирощується в незначних обсягах. Йдеться передусім про каву, чай, какао-боби, тропічні фрукти та інші культури, що є традиційними для країн Африки. Сьогодні значна частина таких товарів потрапляє до України через посередницькі країни, що займаються переробкою та збутом. Це ускладнює логістику, збільшує вартість продукції та знижує прибуток африканських виробників. Розвиток прямих торговельних зв'язків дозволить обом сторонам скоротити витрати, підвищити ефективність та забезпечити більш справедливі умови торгівлі.

Ще однією перспективною сферою є розвиток партнерства у напрямку переробки сільськогосподарської продукції. Наразі значна частина експорту

продовольства з України до Африки обмежується сировинними товарами. Водночас експерти вказують, що переробка лише одного виду культури, наприклад кукурудзи, може забезпечити виробництво понад 15 видів товарів з високою доданою вартістю. Таким чином, створення умов для експорту готової продукції дозволить Україні значно підвищити прибутковість аграрного сектору, а країнам Африки – отримувати більш різноманітну, стабільну і конкурентоспроможну продукцію.

Варто врахувати і глобальні економічні та кліматичні тенденції. Африканський континент поступово виходить на новий етап економічного зростання, зокрема завдяки ініціативі AfCFTA, яка формує спільний ринок для товарів і послуг. Водночас український агросектор може виступити одним з ключових драйверів післявоєнного економічного відновлення країни, забезпечуючи валютні надходження, зайнятість та міжнародну інтеграцію. Прогнозований обсяг виробництва дозволяє оцінити потенціал забезпечення продуктами харчування до 600 млн осіб. Це відкриває нові горизонти для співпраці з Африкою як регіоном, що відчуває постійну нестачу продовольства.

Окрему увагу варто приділити розширенню географії українських поставок. На сьогодні основними торговими партнерами України в Африці є країни Північної Африки – Єгипет, Алжир, Туніс, Лівія. Проте країни Субсахарської Африки мають не менший, а часто й більший попит на продовольчу продукцію, але через логістичні, інфраструктурні чи адміністративні обмеження лишаються поза активною взаємодією. Тому одним із стратегічних напрямів має стати диверсифікація торгівлі – як за асортиментом, так і за напрямками постачання.

Не менш перспективною є співпраця в науково-технологічному секторі. Україна має значний досвід у сфері аграрних інновацій, зрошувальних систем, цифрових технологій для управління виробництвом. Ці знання можуть бути

надзвичайно корисними для країн Африки, особливо з огляду на зміну клімату та необхідність підвищення продуктивності в умовах обмежених ресурсів.

3.3 Пропозиції щодо зміцнення співпраці у сфері продовольчої безпеки Розширення торговельних відносин

Для зміцнення співпраці у сфері продовольчої безпеки між Україною та країнами Африки першочерговим завданням має стати подолання наслідків війни в Україні. Умовою повноцінного та ефективного включення України в глобальну систему продовольчої безпеки є стабілізація внутрішньої ситуації, відновлення аграрного потенціалу й гарантування продовольчої самозабезпеченості власного населення. В умовах воєнної агресії проти України істотно постраждала інфраструктура сільськогосподарського виробництва, зокрема на сході та півдні країни, що істотно ускладнило виробничі та логістичні процеси. Тому відновлення аграрного сектору в регіонах, які зазнали руйнувань, має стати відправною точкою будь-якої стратегії міжнародного співробітництва у цій сфері.

У цьому контексті доцільно реалізувати комплекс взаємопов'язаних заходів. По-перше, необхідно здійснити реабілітацію аграрного виробництва на територіях, що постраждали від бойових дій, шляхом розмінування земель, відбудови зруйнованих об'єктів, відновлення доступу до водних і енергетичних ресурсів. По-друге, слід подбати про зміцнення національної продовольчої системи через координацію політики державної підтримки, яка має включати фінансову допомогу аграріям, субсидії на технічне переоснащення, страхування ризиків, а також пільгове кредитування. Паралельно з цим варто відновити цілісність агропромислового комплексу – як з точки зору виробничого ланцюга, так і логістики зберігання, переробки й транспортування продукції. Особливу

увагу необхідно звернути на розвиток сільських населених пунктів, адже саме на рівні громад закладено базис продовольчої безпеки.

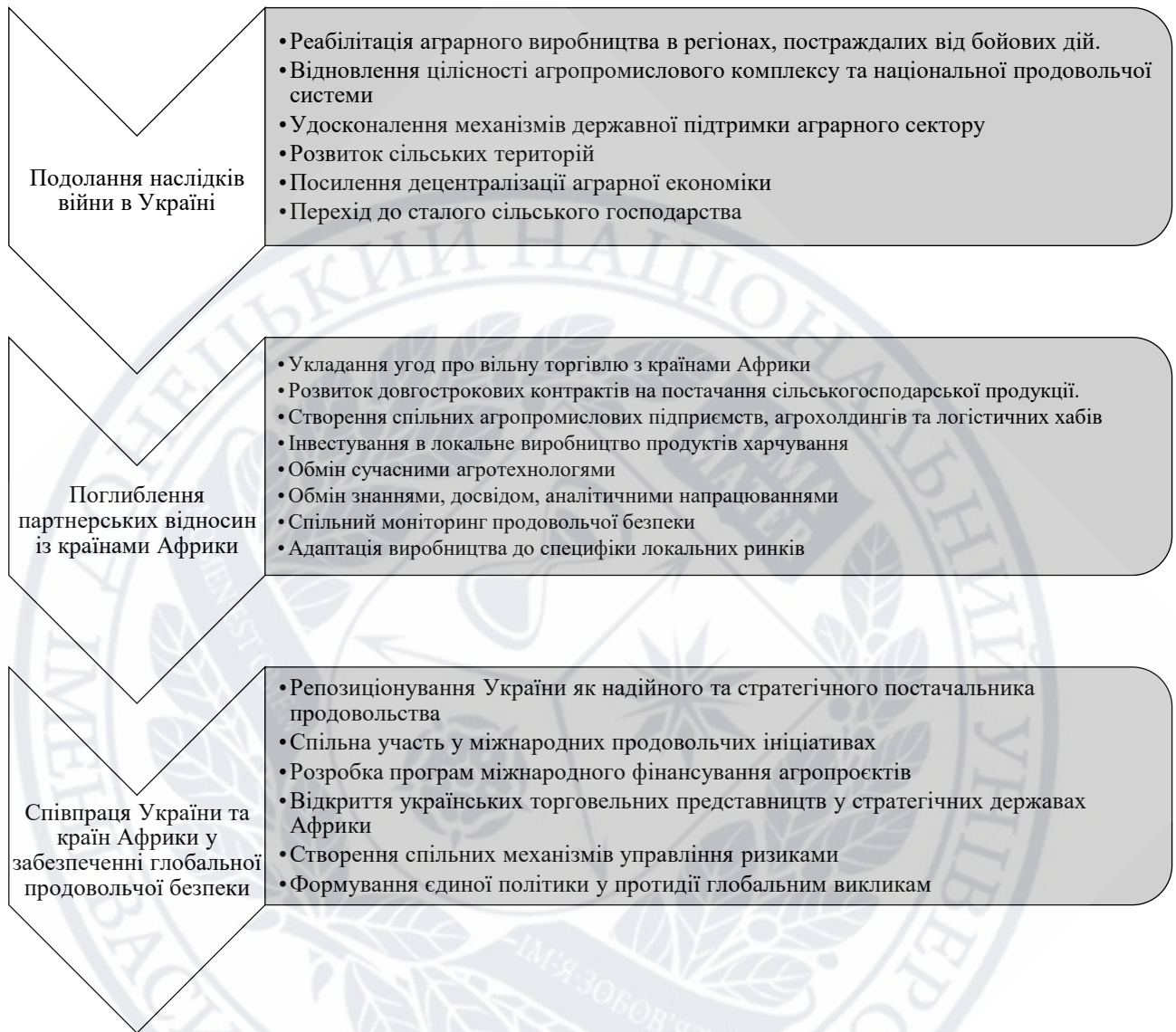

Рисунок 3.1 – Стратегічна модель відновлення та розвитку торговельно–економічного співробітництва України з країнами Африки.

Ще одним із важливих напрямів посилення продовольчої безпеки є децентралізація аграрної економіки. Це дозволить зміцнити локальні виробничі системи, розвинути агровиробництво та забезпечити продовольчу автономію громад. Важливо також підтримувати екологічне та органічне виробництво, що

відкриває нові ніші на зовнішніх ринках, зокрема африканських. Це підсилює міжнародну співпрацю України як постачальника стабільного продовольства.

Поглиблення співпраці з країнами Африки має стратегічне значення: для Африки — це шлях до зміцнення продовольчої безпеки, для України — можливість диверсифікації експорту та залучення інвестицій. Необхідно укладати угоди про вільну торгівлю, спрощувати митні процедури та впроваджувати програми страхування ризиків для експортерів. Доцільно відкривати торговельні представництва в ключових країнах Африки, розвивати логістичну інфраструктуру та реалізовувати спільні інвестиційні проєкти в агросфері.

Україна також може надати технічну допомогу — від постачання добрив до впровадження агротехнологій і «розумного» землеробства. Спільні агропромислові кластери сприятимуть формуванню доданої вартості та сталих ланцюгів постачання. Важливо адаптувати українську продукцію до стандартів африканських країн та імпортувати конкурентну африканську продукцію, що підвищить взаємну вигоду.

Для зміцнення партнерства слід залучати міжнародні інституції — FAO, AfDB, ООН — і брати участь у глобальних ініціативах. Україна має всі підстави позиціонувати себе як гарант продовольчої стабільності у світі. Додатково потрібно залучати фінансування на розвиток агровиробництва, переробки, логістики та впровадження інновацій.

Ключове значення має створення систем управління ризиками — страхування врожаїв, протидія кліматичним загрозам і політичним кризам. В умовах глобальних викликів партнерство України та Африки має стати частиною ширшої міжнародної політики, заснованої на принципах солідарності, стійкості та продовольчої справедливості.

Висновки до розділу 3

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто підкреслити, що співпраця між Україною та країнами Африки у сфері продовольчої безпеки набуває стратегічного значення в умовах глобальних викликів. Африка, з огляду на демографічне зростання, економічні диспропорції та кліматичні ризики, має хронічні труднощі з забезпеченням харчових потреб і залежить від імпорту базових продуктів. Україна традиційно відігравала важливу роль у постачанні продовольства, зокрема зернових, олійних культур і м'яса птиці, що сприяло підтримці стабільності на африканських ринках.

Однак з початком повномасштабної війни в Україні ситуація різко змінилася. Зниження виробництва, зруйнована інфраструктура, блокада морських портів, порушення логістичних ланцюгів і зростання глобальних цін на продовольство та ресурси суттєво вплинули на спроможність України експортувати агропродукцію. Це, у свою чергу, загострило продовольчу нестабільність на континенті, особливо в найбільш вразливих державах.

Крім воєнних факторів, розвиток українсько-африканської співпраці ускладнюють внутрішні конфлікти в окремих країнах Африки, геополітична конкуренція великих держав, логістичні проблеми, тарифні бар'єри, а також інформаційна протидія з боку конкурентів. Разом ці чинники стримують поглиблення двосторонніх торговельно-економічних зв'язків.

Попри це, потенціал для співпраці залишається значним. Український агросектор, навіть в умовах війни, демонструє стійкість та адаптивність. Ініціативи на кшталт «Grain from Ukraine» та Чорноморської зернової ініціативи підтверджують можливість України забезпечувати потреби міжнародного ринку, особливо у періоди криз. Якість української агропродукції та її конкурентоспроможність відкривають перспективи для розширення експорту на африканські ринки.

У перспективі можливим є також розвиток імпорту з Африки до України – зокрема тропічної продукції, кави, чаю, какао – минаючи посередників. Це сприятиме справедливій торгівлі та посиленню економічної вигоди для обох сторін. Крім того, перспективним є розвиток переробної промисловості та створення агропромислових кластерів, інвестиції в логістику, обмін технологіями й впровадження інновацій у сфері сільського господарства.

Для трансформації співпраці у стабільне партнерство необхідно реалізувати низку заходів: укладення угод про вільну торгівлю, відкриття торгових представництв і хабів, розвиток інфраструктури, адаптація регуляторних вимог, а також підтримка з боку міжнародних інституцій (FAO, AfDB, WFP тощо).

Отже, співпраця України та країн Африки у сфері продовольчої безпеки має не лише економічне, а й геостратегічне значення. Україна здатна стати надійним партнером у подоланні продовольчих криз, а Африка – ключовим напрямом для диверсифікації українського експорту. Формування нової моделі взаємодії, що враховуватиме взаємні інтереси, глобальні ризики та потреби сталого розвитку, є запорукою довгострокової стабільності як на регіональному, так і на світовому рівні.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи результати проведеного дослідження, варто наголосити на тому, що співпраця України з країнами Африки у сфері продовольчої безпеки становить стратегічний вектор зовнішньоекономічної політики держави, яка, попри виклики повномасштабної війни, зберігає значний потенціал впливу на глобальну систему забезпечення продовольством. У сучасному світі, де посилюються багатовимірні загрози – від геополітичної нестабільності до кліматичних змін, продовольча безпека набуває комплексного значення, стаючи важливим елементом глобальної безпеки, стабільності та сталого розвитку. Україна, маючи потужний агропромисловий комплекс, відіграє провідну роль у забезпеченні світового населення якісними та доступними продуктами харчування, особливо в тих регіонах, де власне виробництво є обмеженим – передусім в Африці.

Проведене дослідження підтвердило, що країни Африки демонструють високий рівень залежності від імпорту продовольства. Стрімке зростання чисельності населення, прогнозоване на рівні 2,5 мільярда осіб до 2050 року, супроводжується дефіцитом інфраструктури, технологічною відсталістю сільськогосподарського виробництва, а також високою нестабільністю національних економік і політичних систем. У 2023 році дефіцит торговельного балансу продовольства на континенті сягнув понад 74 мільярди доларів США, що є індикатором не лише слабкості внутрішніх агропромислових комплексів, а й ризиків продовольчої катастрофи в умовах глобальних шоків. Україна до 2022 року відігравала стабілізуючу роль, забезпечуючи поставки зернових, олійних культур і м'яса птиці, що знижувало продовольчий тиск на найбільш уразливі держави, такі як Єгипет, Ефіопія, Туніс, Лівія та Кенія.

Однак війна, розв'язана російською федерацією проти України, різко змінила стан продовольчої безпеки не лише в Україні, а й в частинах світу, які вже мали наявні проблеми з забезпеченням продовольством. Блокада портів

Чорного моря, руйнування логістичної інфраструктури, мінування полів, втрата посівних площ, знищення агротехніки та систем зберігання продукції – все це спричинило різке скорочення обсягів експорту. Частка українських продуктів в імпорті африканських країн скоротилася з 4,64% у 2019 році до 1,46% у 2023 році. У глобальному вимірі це посилює хвилю голоду й інфляційного тиску, що, своєю чергою, спровокувало соціальну нестабільність у низці держав Африки.

Водночас африканський континент страждає не лише від зовнішніх шоків, а й від власних структурних проблем. Внутрішні збройні конфлікти, слабкість державних інституцій, часті військові перевороти та геополітичне суперництво великих держав створюють вкрай нестабільне середовище для довгострокового партнерства. Присутність російських приватних військових компаній, зокрема ПВК «Вагнер», у країнах Центральної та Західної Африки поглиблює хаос, посилює авторитаризм і консервацію криз, зокрема через охорону копалень та підтримку корумпованих урядів. У таких умовах постачання українського продовольства або ускладнюється, або взагалі зупиняється через ризики, пов'язані з безпекою, транспортом і непередбачуваністю політичної ситуації.

Окремим викликом виступають логістичні бар'єри. З українського боку вартість транспортування продукції через заблоковані порти значно збільшилась, що знижує цінову конкурентоспроможність українських товарів. З боку Африки – інфраструктурна застарілість, низька якість автомобільного та залізничного сполучення, нестабільність електропостачання, а також корупція на митницях і політична фрагментація не дозволяють ефективно приймати й розподіляти вантажі. Більшість залізничних ліній, збудованих у колоніальний період, слугують винятково для експорту сировини, а не для внутрішньої логістики продовольства, що обмежує географію поставок та знижує їхню ефективність.

Крім логістики, критичним чинником залишаються тарифні та нетарифні бар'єри. З боку африканських держав мита на сільськогосподарську продукцію сягають 20–30%, а в деяких випадках (Єгипет, Зімбабве) – понад 80–90%. Окрім

цього, українські постачальники зіштовхуються з жорсткими вимогами до сертифікації, маркування, ліцензування, санітарного контролю. У свою чергу, й Україна застосовує обмеження до продукції з Африки, що стримує розвиток двосторонньої торгівлі, зменшує її асортимент та призводить до втрати потенційних прибутків.

Попри це, результати дослідження засвідчують наявність глибокого й незадіяного потенціалу для розвитку українсько–африканського партнерства. Український аграрний сектор навіть в умовах війни демонструє високий рівень гнучкості та здатність адаптуватися до нових реалій. Ініціативи «Grain from Ukraine» та Чорноморська зернова угода показали, що навіть у критичних умовах можливо організувати стабільні канали постачання продовольства до країн, що цього потребують. Українська продукція має конкурентну перевагу завдяки поєднанню високої якості й помірної ціни, що є надзвичайно важливим для країн із низьким рівнем доходів.

Важливим напрямком є розвиток імпорту до України сільськогосподарських товарів з Африки – зокрема кави, чаю, тропічних фруктів, какао–бобів. Сьогодні така продукція часто потрапляє до України через посередників, що збільшує її вартість. Розвиток прямих торговельних зв'язків дозволить оптимізувати логістику, підвищити прибутки африканських виробників і зробити торгівлю більш справедливою. Іншим важливим кроком є розвиток переробної промисловості – як в Україні (експорт продукції з доданою вартістю), так і в Африці (створення спільних агропромислових кластерів з українськими інвестиціями та технологіями).

Перспективним вектором виступає також науково–технічне співробітництво. Україна має значний досвід у сфері зрошення, аграрних інновацій, цифрового моніторингу врожаїв, а також організації великих агрохолдингів. У країнах Африки переважає дрібне фермерство, зорієнтоване на самозабезпечення, тому українські технології можуть значно підвищити

ефективність виробництва, зменшити втрати й забезпечити сталий розвиток аграрного сектору.

Для реалізації потенціалу необхідно здійснити низку стратегічних кроків: укладення угод про вільну торгівлю, створення логістичних хабів у ключових портах Африки, підтримка українських експортерів через страхування ризиків і доступ до фінансування, гармонізація сертифікаційних процедур. Також важливо забезпечити системну участь обох сторін у міжнародних платформах, зокрема FAO, AfDB та програмах гуманітарної допомоги, що дозволить мобілізувати ресурси, обмінюватися досвідом і координувати зусилля для досягнення спільної мети.

Таким чином, результати дослідження доводять, що співпраця України з країнами Африки у сфері продовольчої безпеки є не лише можливою, а й надзвичайно необхідною. Вона має потенціал трансформуватися з фрагментарного співробітництва у довгострокове стратегічне партнерство, яке дозволить забезпечити мільйони людей уразливих регіонів якісною їжею, стабілізувати глобальні ринки, зміцнити міжнародну довіру до України та розвинути нові вектори зовнішньоекономічної політики. Формування такої парадигми взаємодії відповідає викликам XXI століття і створює умови для формування стійкої, справедливої та ефективної глобальної продовольчої системи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агакерімова Р. Ю. Аналіз сучасних загроз продовольчій безпеці країни. № 12 (2024): АГРОСВІТ. С. 112–117. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2024.12.112>
2. Агакерімова, Р. (2023). ВПЛИВ ВІЙНИ В УКРАЇНІ НА НАЦІОНАЛЬНУ ТА ГЛОБАЛЬНУ ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ. *Економіка та суспільство*, (50). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-50-53>
3. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України за 2021 рік
URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2022/zb/07/Zb_bsph2021.pdf
4. Бойко, В., & Бойко, Л. (2022). ПРОДОВОЛЬЧА БЕЗПЕКА ТА РИЗИКИ ДЛЯ АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА ПІД ЧАС ВІЙНИ В УКРАЇНІ. *Економіка та суспільство*, (41). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-41-27>
5. Варламова, М. Л., Кузьменко, Є. Г., Приймак, Є. О. (2024). ВПЛИВ АФРИКАНСЬКОЇ КОНТИНЕНТАЛЬНОЇ ЗОНИ ВІЛЬНОЇ ТОРГІВЛІ НА ЕКОНОМІЧНУ ІНТЕГРАЦІЮ ТА РОЗВИТОК АФРИКИ. «Економіка та суспільство», (69). DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-137>
6. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ)
URL: <https://www.who.int/home>
7. Глобальна продовольча безпека: старі проблеми, нові виклики та ефективні рішення. URL: <https://www.growhow.in.ua/hlobalna-prodovolcha-bezpeka-stari-problemy-novi-vyklyky-ta-efektyvni-rishennia/>.
8. Додаток до Закону України «Про Митний тариф України» від 4 червня 2020 року № 674–ІХ
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/674%D0%B0-20#Text>
9. Дребот О.І., Палапа Н.В., Діхтяр І.О. Продовольча безпека – глобальна проблема людства та основні чинники, що впливають на неї.

URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrog_2024_3_3

10. Закон України «Про державну підтримку сільського господарства України» від 24.06.2004 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1877-15>

11. Зовнішньоекономічна діяльність АПК України: стан, стратегія і тактика розвитку / С. М. Кваша. – К. : ЗАТ «НІЧЛАВА», 2000. – 252 с. – Бібліогр.: с. 238–249. – ISBN 966–7317–39–0.

12. Іванюк У.В. Умови та чинники формування продовольчої безпеки України. Причорноморські економічні студії. № 5. 2016 С. 65–68. URL: <http://bses.in.ua/journals/2016/5-2016/15.pdf>

13. Кочетков О.В. Формування системи показників продовольчої безпеки України. Економіка АПК. 2002. № 9. С. 142–158.

14. Ксендзук В. В., Власюк Т. О., Поліщук О. С. Неоколонізація Африки: безпеково–військовий та економічно–інвестиційний аспекти інструментів впливу іноземних держав. – 2023. DOI: [10.26642/ema-2023-4\(106\)-33-41](https://doi.org/10.26642/ema-2023-4(106)-33-41)

15. Курман Т. Організаційно–правові засади забезпечення продовольчої безпеки в Україні. Правове регулювання екологічних, аграрних та земельних відносин в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення: моногр. / за ред. А. Гетьмана, В. Уркевича. Х.: Право, 2012. С. 221–270.

16. Лівандовська О.А. Роль міжнародних організацій у формуванні продовольчої безпеки територій відновлення. Миколаївський національний аграрний університет. 2024 С.201–203 DOI: <https://doi.org/10.31521/978-617-7149-78-0-64>

17. Лушпаєв, С. О. Деякі аспекти поняття продовольчої безпеки України. Часопис Київського університету права 2 (2011): 211–214. URL <https://kul-lib.narod.ru/bibl.files/chas-2011-2/211.pdf>

18. Мудрак, Р., Лагодієнко, В., Осіпова, А., Фротер, О., Соколюк, К. (2024). КОНЦЕПЦІЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: ТЕОРІЯ І УКРАЇНСЬКА

ПРАКТИКА. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, 1(54), 452–470. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.1.54.2024.4194>

19. Насирходжаєва Д., Яценко О., Топілдєв С., Бібла І. Глобальна продовольча безпека: стан, проблеми та напрями забезпечення. Міжнародна економічна політика. № 2 (37). 2022. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Мер_2022_2_3

20. О. Зеленська, С. Зеленський, Н. Алешугіна. Класифікація факторів продовольчої безпеки національного та регіонального рівнів. Збірник наукових праць ДЕТУТ. Серія «Економіка і управління». – 2015. – Вип. 31 – С. 215–225 URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpdetut_eiu_2015_31_25

21. Продовольча безпека планети. URL: http://www.jimagazine.lviv.ua/2015/Prodovolcha_bezpeka_planety.htm

22. Пустовіт Ю. Ю. Продовольча безпека як складова національної безпеки. Публічне право № 3 (51) (2023). URL: <https://www.publichne-pravo.com.ua/files/51/6.pdf>

23. Сичевський М. Глобальна продовольча безпека та місце України в її досягненні. (2019), 26(1), –. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201901006>

24. Тернавська І.Б., Пархоменко Л.А. Класифікація загроз продовольчої безпеки. Матеріали VII Міжнародної науково–практичної конференції. Науковий журнал «Аспект» №6 (31). 2014. – С. 82–86. URL: <https://lib.udau.edu.ua/bitstreams/9047a3b6-a1d2-40e6-9ed7-06104088de7b/download>

25. Шкаберін В.М. Механізми державного регулювання системи продовольчої безпеки // Актуальні проблеми державного управління: 36. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2006. – №1 (27). – Ч. 1. – С. 241–249.

26. Шкурат М.Є., Варламова М.Л., Кузьменко Є.Г. Продовольча безпека як ключовий елемент глобальної безпеки у XXI столітті. Фаховий економічний журнал «Актуальні проблеми економіки». № 3 (285). 2025. С 143–157

URL: <https://eco-science.net/wp-content/uploads/2025/03/3.25. topic Maria-Y.-Shkurat-Maria-L.-Varlamova-Yegor-G.-Kuzmenko-143-157.pdf>

27. Шкурят М. Є., Кузьменко Є. Г. Зовнішньоекономічна політика України в умовах прискорення глобалізаційних процесів. Електронне наукове фахове видання з економічних наук «*Modern Economics*» (Миколаївський національний аграрний університет), №41 (2023), 163-169. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V41\(2023\)-23](https://doi.org/10.31521/modecon.V41(2023)-23) | ISSN 2521-6392.

28. Baquedano, Felix & Zereyesus, Yacob & Valdes, Constanza & Ajewole, Kayode. (2021). International Food Security Assessment, 2021–31. Department of Agriculture, Economic Research Service. URL: https://www.researchgate.net/publication/353803911_International_Food_Security_Assessment_2021-31

29. Bezpartochnyi, Maksym, et al. Financial Losses of Ukraine's Agricultural Exports and Ensuring Food Security During Martial Law. 2022, pp. 193–204, DOI: <https://doi.org/10.38188/2534-9228.22.2.20>

30. Caron, P., van Ittersum, M., Avermaete, T., Brunori, G., Fanzo, J., Giller, K., et al. (2021). Statement based on the 4 TH international conference on global food security – December 2020: Challenges for a disruptive research Agenda. Global Food Security, 30, 100554. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100554>

31. Coates, J. (2013). Build it back better: Deconstructing food security for improved measurement and action. Global Food Security, 2(3), 188–194. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2013.05.002>

32. Cooper, M.W., Brown, M.E., Niles, M.T., & ElQadi, M.M. (2020). Text mining the food security literature reveals substantial spatial bias and thematic broadening over time. Global Food Security, 25, 100392. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100392>

33. De Raymond, A.B., Alpha, A., Ben-Ari, T., Daviron, B., Nesme, T., & Tétart, G. (2021). Systemic risk and food security. Emerging trends and future avenues

- for research. Global Food Security, 29, 100547.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100547>
34. Dr Nuraddeen Usman Miko. Barriers to An Efficient Logistics in Africa: A Direction for Further Studies. Supply Chain Research Volume 1 Issue 1 (2023)
DOI: <https://doi.org/10.59429/scr.v1i1.117>
35. Elver H. Human Rights Based Approach to Sustainable Agricultural Policies and Food Security. International yearbook of soil law and policy. 2018. C. 347 – 372. DOI: [10.1007/978-3-030-00758-4_17](https://doi.org/10.1007/978-3-030-00758-4_17)
36. Escobar–Alegria, J.L., Frongillo, E.A., & Blake, C.E. (2022). How country policy actors understand sustainability of food and nutrition security policy. Global Food Security, 32, 100603. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100603>
37. FAO. (1983). Director–General's report on world food security: a reappraisal of the concepts and approaches. Rome. URL: <https://agris.fao.org/agris-search/search.do?recordID=XF833311>
38. FAOSTAT. Suite of Food Security Indicators. Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO)
URL: <https://www.fao.org/faostat/en/#data/FS>
39. Global Food Security Index 2022: Global report. Economist Impact.
URL: <https://impact.economist.com/sustainability/project/food-security-index/methodology>
40. Global Hunger Index. URL: <https://www.globalhungerindex.org/>
41. Hamm M., Bellows A. Community food security and nutrition educators. Journal of Nutrition Education and Behaviour. № 35(1). C. 37–43. 2003.
URL: [https://doi.org/10.1016/S1499-4046\(06\)60325-4](https://doi.org/10.1016/S1499-4046(06)60325-4)
42. International Trade Centre. Trade Map.
URL: <https://www.trademap.org/Index.aspx>
43. Josling, T. (1975). The world food problem – national and international aspects. Food Policy, 3–14. DOI: [https://doi.org/10.1016/0306-9192\(75\)90003-2](https://doi.org/10.1016/0306-9192(75)90003-2)

44. Kang, Hyunsoo. (2015). A study on the relationship between international trade and food security: Evidence from less developed countries (LDCs). *Agricultural Economics* (Zemědělská ekonomika). 61. 475–483. DOI: <https://doi.org/10.17221/246/2014-AGRICECON>
45. Kerr, R.B., Madsen, S., Stüber, M., Liebert, J., Enloe, S., Borghino, N., et al. (2021). Can agroecology improve food security and nutrition? A review. *Global Food Security*, 29, 100540. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100540>
46. Loganaden Naiken. Part II: Methods for the measurement of food deprivation and undernutrition. FAO methodology for estimating the prevalence of undernourishment. Food and Agricultural Organization of the United Nations (FAO) URL: <https://www.fao.org/4/y4249e/y4249e06.htm>
47. Maarten Smeets. Africa's integration into the WTO Multilateral Trading System: academic support and the role of WTO Chairs. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/res_e/reser_e/ersd202109_e.htm
48. McDonald, B.L. (2016). The World Food Crisis and the End of the Postwar Food System. In *Food Power: The Rise and Fall of the Postwar American Food System* (pp. 162–189). Oxford University Press. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190600686.001.0001>
49. Observatory of Economic Complexity. URL: <https://oec.world/en>
50. Our World in Data. Annual precipitation. URL: <https://ourworldindata.org/grapher/average-precipitation-per-year?time=2024®ion=Africa>
51. Pardyak, M. (2023). Fighting for Africans' Hearts and Minds in the Context of the 2022 War in Ukraine. *Journal of Central and Eastern European African Studies*, 2(4), 158–194. DOI: <https://doi.org/10.59569/jceeas.2022.2.4.182>
52. Poudel, D., & Gopinath, M. (2021). Exploring the disparity in global food security indicators. *Global Food Security*, 29, 100549. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2021.100549>

53. Reutlinger, S. (1978). Food insecurity: magnitude and remedies. *World Development*, 6, 797–811.
URL: <http://documents.worldbank.org/curated/en/595921468324003904>
54. Riley, B. (2017). A Global Food Crisis. In *The Political History of American Food Aid: An Uneasy Benevolence* (pp. 335–362). Oxford University Press.
DOI: <https://doi.org/10.1093/oso/9780190228873.001.0001>
55. Russell J., Lechner A., Hanich Q., Delisle A., Campbell B., Charlton K. Assessing food security using household consumption expenditure surveys (HCES): a scoping literature review. Cambridge university press. 2018.
URL: <https://doi.org/10.1017/S136898001800068X>
56. Schnittker, J.A. (1973). The 1972–73 Food Price Spiral. *Brookings Papers on Economic Activity*, 1973(2), 498–507. DOI: <https://doi.org/10.2307/2534099>
57. Smith, Vincent & Glauber, Joseph. (2019). Trade, Policy and Food Security. *Agricultural Economics*. 51. DOI: [10.1111/agec.12547](https://doi.org/10.1111/agec.12547)
58. Staatz, J.M., D’Agostino, V.C., & Sundberg, Sh. (1990). Measuring food security in Africa: conceptual, empirical, and policy issues. *American Journal of Agricultural Economics*, 72(5), 1311–1317. DOI: <https://doi.org/10.2307/1242553>
59. Stevens, Christopher & Devereux, Stephen & Kennan, Jane. (2003). International trade, livelihoods and food security in developing countries.
URL: https://www.researchgate.net/publication/238693789_International_trade_livelihoods_and_food_security_in_developing_countries
60. The World Bank. URL: <https://www.worldbank.org/ext/en/who-we-are>
61. The World Trade Organization (WTO).
URL: https://www.wto.org/english/thewto_e/thewto_e.htm
62. UNDP. The impact of the war in Ukraine on sustainable development in Africa. Rapid Assessment by the Regional Bureau for Africa.
URL: <https://www.undp.org/africa/publications/impact-war-ukraine-sustainable-development-africa>

63. Van Meijl, H., Shutes, L., Valin, H., Stehfest, E., van Dijk, M., Kuiper, M., et al. (2020). Modelling alternative futures of global food security: Insights from FOODSECURE. *Global Food Security*, 25, 100358. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2020.100358>
64. Waha, K., Accatino, F., Godde, C., Rigolot, C., Bogard, J., Domingues, J.P., et al. (2022). The benefits and trade-offs of agricultural diversity for food security in low- and middle-income countries: A review of existing knowledge and evidence. *Global Food Security*, 33, 100645. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2022.100645>
65. Walls, H., Baker, P., Chirwa, E., & Hawkins, B. (2019). Food security, food safety & healthy nutrition: are they compatible? *Global Food Security*, 21, 69–71. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2019.05.005>
66. Weingärtner, L. (2004). The Concept of Food and Nutrition Security. In International Training Course «Food and Nutrition Security Assessment Instruments and Intervention Strategies». Background paper no. I. URL: <http://www.oda-alc.org/documentos/1341934899.pdf>
67. World Bank. (1986). Poverty and Hunger: Issues and Options for Food Security in Developing Countries. World Bank Policy Study. Washington D.C. URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/166331467990005748/pdf/multi-page.pdf>